

Inleiding

- 1 Veranderende patronen
  - 1.1 Definitie onbetaalde zorgarbeid
  - 1.2 Componenten van onbetaalde zorgarbeid in totale tijdsbesteding
  - 1.3 Onbetaalde en betaalde arbeid naar leeftijd
  - 1.4 Tijdsbesteding naar leefsituatie
  - 1.5 Mannen en vrouwen
  - 1.6 Tijdsbesteding in relatie tot opleiding en betaald werk
  - 1.7 Conclusies
- 2 Onbetaalde zorgarbeid
  - Knelpunten
  - 2.1 Onbetaalde zorgarbeid nader belicht
  - 2.2 Huishoudelijke zorg in en om huis
  - 2.3 Verzorging en begeleiding van eigen kinderen en huisgenoten
  - 2.4 Boodschappen doen
  - 2.5 Mantelzorg en vrijwillige zorg
  - 2.6 Overige onbetaalde zorgactiviteiten
  - 2.7 Samenvatting
- 3 Onbetaalde zorgarbeid in het beleidsproces
  - 3.1 Mainstreaming
  - 3.2 Stappenplan Mainstreaming onbetaalde zorgarbeid
    - Checklist Onbetaalde zorgarbeid in beleid

Wensen van taakcombineerders

- 4 Uit te besteden onbetaalde zorgarbeid
  - Knelpunten
  - 4.1 Componenten
  - 4.2 Potentiële uitbesteders
  - 4.3 Uitbesteding van kinderopvang en mantelzorg
  - 4.4 Mantelzorg en thuiszorg
  - 4.5 Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO)
  - 4.6 Conclusies
- 5 Zorgtijd, ruimtelijk beleid en mobiliteit
  - Knelpunten
  - 5.1 Ruimtelijke ordening en dagindeling
  - 5.2 Nieuwe trends
  - 5.3 Inspraak bewoners

Kindlint

Multifunctionele ruimten

- 5.4 Mobiliteit
- 5.5 Relatie met zorgarbeid
- 5.6 Conclusies
- 6 Zorgtijd en werktijden
  - Knelpunten
  - 6.1 Levensloopregeling
  - 6.2 Nieuwe afspraken

6.3 Alleenstaande ouders
6.4 Zweden

Drie dagen rooster
Deeltijd en carrière

6.5 Conclusie

Tot slot

Inleiding

“Ik heb een goed betaalde baan. Ik kon het me permitteren om minder te gaan werken. En we deelden de zorg met velen. Dat scheelt ook. Gaat het bijvoorbeeld om je partner dan sta je er veel meer alleen voor en valt bovendien een deel van het inkomen weg.”

Mantelzorger Agaath Beuk (55) zorgde ruim twee jaar een dag in de week voor haar dementerende vader.

“Ik zou wil wel af en toe mijn verhaal bij iemand kwijt willen, een luisterend oor. Ik wil wel leren hoe ik nee kan zeggen en mijn grenzen beter aan durf te geven, zonder hem te kwetsen. Ook met een hulp in de huishouding zou ik enorm geholpen zijn.”

Anja Breslau (49) combineert twee banen met de zorg voor haar man, die al vijftien jaar ernstig hartpatiënt is.

De tijd die aan betaalde en onbetaalde arbeid wordt besteed, beweegt in omgekeerde richting. Wordt er meer tijd aan betaald werk besteed, dan neemt de onbetaalde zorgarbeid af en andersom. De totale hoeveelheid arbeid (betaald en onbetaald) fluctueert dus veel minder sterk dan de ontwikkeling van alleen de werkgelegenheid doet vermoeden.¹ Tot op heden wordt binnen landelijk, provinciaal of lokaal beleid niet of nauwelijks rekening gehouden met deze relatie tussen betaalde en onbetaalde arbeid.

De FNV Vrouwenbond is ervan overtuigd dat voor een effectieve en efficiënte verdeling van tijd over betaalde en onbetaalde arbeid - zowel per dag, per week als verdeeld over verschillende perioden in een mensenleven - de onbetaalde zorgarbeid een belangrijke invalshoek is. Die onbetaalde zorgarbeid schept de voorwaarden om de economie draaiende te houden en levert een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van de samenleving.

Met de uitgave van het handboek *Tijd en Zorg* heeft de FNV Vrouwenbond drie doelen voor ogen:

- 1) De stimulering van het proces van integratie van (effecten voor) onbetaalde zorgarbeid in alle beleidsterreinen.
- 2) Concrete handvatten aanreiken aan beleidsmakers, beleidsuitvoerders en professionals om bij het maken van sociaal-economisch of ruimtelijk beleid rekening te houden met de onbetaalde (zorg)taken van mensen.
- 3) De ondersteuning van vrouwen, vrouwenorganisaties en -groepen die op lokaal, regionaal en provinciaal niveau de mainstreaming van onbetaalde zorgarbeid in beleid willen bevorderen. Mainstreaming is het streven naar en realiseren van gelijke rechten en kansen voor mannen en vrouwen.

De FNV Vrouwenbond wil met dit handboek vooral zichtbaar maken hoeveel tijd de onbetaalde zorg in verschillende situaties van mensen vraagt en wat de effecten van beleidsmaatregelen op die zorgtijd zijn. Wij hopen dat professionals hierdoor geïnspireerd worden om binnen het beleidsproces de onbetaalde zorgarbeid mee te nemen. Dat kan door de dagindeling van taakcombineerders te betrekken bij de ontwikkeling van beleid. We hopen ook dat professionals nieuwe, creatieve faciliteiten ontwikkelen om de combinatie van betaalde arbeid en zorg mogelijk te maken.

Leeswijzer

Na een korte beschrijving van de veranderende rolpatronen en een definiëring van het begrip onbetaalde arbeid, leest u in het eerste hoofdstuk hoe mensen momenteel hun tijd besteden. In het tweede hoofdstuk staan aard en omvang van onbetaalde zorgarbeid centraal. In het derde hoofdstuk wordt ingegaan op mainstreaming van onbetaalde arbeid in het beleidsproces. Beschreven wordt welke stappen professionals in verschillende fasen van het beleidsproces kunnen nemen om onbetaalde zorgarbeid te integreren in beleid. In het kader van dit project zijn diverse bijeenkomsten en expertmeetings georganiseerd met kaderleden van de Vrouwenbond, politici en beleidsmakers. De resultaten van deze bijeenkomsten vormen de basis voor de laatste drie hoofdstukken. In het vierde, vijfde en

---

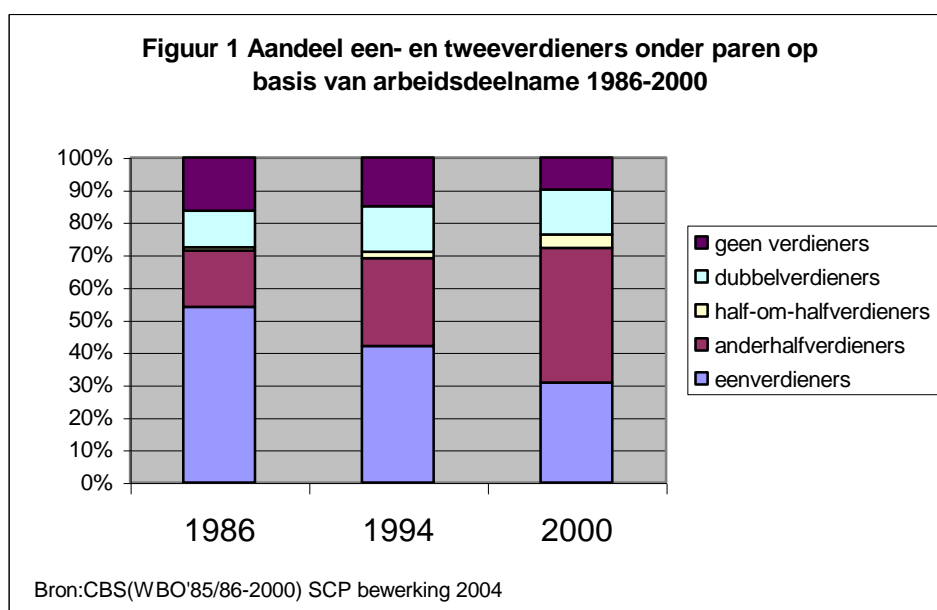
¹ Op basis van het tijdsbestedingonderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) concludeerde Paul de Beer dat tussen 1975 en 1985 de tijd die besteed werd aan **betaalde arbeid** afnam ten gunste van tijd die aan **onbetaalde arbeid** besteed werd. In de periode van 1985 tot 1995 deed zich een omgekeerde ontwikkeling voor.

zesde hoofdstuk wordt nader ingegaan op de specifieke raakvlakken van de gesignaleerde knelpunten met verschillende beleidsterreinen. Het gaat daarbij respectievelijk om het uitbesteden van onbetaalde zorgarbeid, om ruimtelijke ordening en mobiliteit en om zorgarbeid en werktijden. In deze hoofdstukken vindt u concrete handreikingen om mee aan de slag te gaan.

Ervaringsdeskundigen geven in een aantal interviews aan welke knelpunten zij rond tijd en zorg ondervinden of signaleren. Deze interviews vindt u verspreid door het handboek terug. De knelpunten en oplossingsstrategieën van de geïnterviewde vrouwen illustreren de problematiek. Door het handboek heen staan ook verschillende voorbeelden van zogenoemde good practices. Deze kunnen u richting geven bij de ontwikkeling van beleid waarvan onbetaalde zorgarbeid onderdeel uitmaakt.

Hoofdstuk 1 Veranderende patronen

De inrichting van de Nederlandse samenleving is gestoeld op het kostwinnersmodel. Het rolpatroon dat aan dit model ten grondslag ligt, lag lange tijd vast: mannen staken hun tijd in betaald werk, vrouwen in onbetaalde zorgarbeid. Huishoudens bestonden uit eenverdieners: gezinnen van twee volwassenen met of zonder kinderen. Dat beeld klopt al lang niet meer. Van de gezinnen met kinderen is één op de zes een eenoudergezin. Alleenstaanden vormen een derde deel van alle huishoudens. Binnen de overige gezinnen zijn de anderhalfverdieners veruit dominant. In figuur 1 wordt de ontwikkeling tussen 1986 en 2000 weergegeven. Daaruit komt naar voren dat het kostwinnersgezin de afgelopen vijftien jaar zeer snel uit de samenleving aan het verdwijnen is. Er is een ander ritme van werken, zorgen en leren ontstaan.

De veranderingen hebben de oude rollen overigens zeker niet volledig weggevaagd. De verdeling van betaald werk en huishoudelijke taken over de seksen werd in de loop der jaren weliswaar wat minder ongelijk.² Dat impliceert dat een groeiend deel van de bevolking substantiële professionele verplichtingen combineert met substantiële huishoudelijke zorgtaken. Maar voordat deze conclusie kan worden getrokken, is het nodig een aantal vragen te beantwoorden. Hoeveel uren werken we betaald en hoeveel uren verrichten we onbetaalde zorgarbeid? Welke relatie is er tussen betaalde arbeid en onbetaalde zorgarbeid? Zijn geslacht, opleiding, leeftijd en levenssituatie van invloed op de hoeveelheid onbetaalde zorgarbeid en betaalde arbeid? Zijn er in de samenleving groepen die zich meer of juist minder met onbetaalde zorg arbeid bezighouden?³ Op al deze vragen is een antwoord nodig om beleidsmakers, uitvoerders en andere professionals meer inzicht te geven in de aard en de omvang van onbetaalde zorgarbeid.

Om die antwoorden te vinden liet de FNV Vrouwenbond begin 2004 door Motivaction een kwantitatief onderzoek uitvoeren naar de tijdsbesteding van mannen en vrouwen onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking van vijftien jaar en ouder.⁴ In dit hoofdstuk presenteren we de algemene gegevens uit dit onderzoek.

² Naar andere tijden? Tijdsbesteding en tijdsordening 1975 – 2000. Samenvatting: de herinrichting van de tijd, p. 9, SCP

³ De meerkeuzemaatschappij, p 33, SCP.

⁴ Tomassen, ir. F., Houting, ing. P.B, Linden, drs. C.A. van der, Rapportage 'Tijd en Zorg: Onbetaald Gespecificeerd', Amsterdam, juli 2004. Zie voor de methode van onderzoek en de verantwoording van de steekproef bijlage 1.

Suggestie van Linde 3 dec. Hier interview van Madelon

1.1 Definitie onbetaalde zorgarbeid

Wil je inzicht krijgen in de verdeling betaalde en onbetaalde arbeid in relatie tot sekse, leeftijd, levensfase, inkomen en thuissituatie, dan moet eerst een definiëring van het begrip *onbetaalde zorgarbeid* worden gemaakt. Met een groep deskundigen heeft de FNV Vrouwenbond zich gebogen over deze definitie. Uitgangspunt daarbij was dat de definitie het begrip onbetaalde zorgarbeid op zodanige wijze moest omschrijven dat gerekend kan worden op draagvlak bij beleidsmakers en -uitvoerders en genoemde professionals. Bovendien moest het een eenduidige definitie zijn waar alle vormen van onbetaalde zorgarbeid onder vallen. Immers, bij onbetaalde (zorg)arbeid gaat het niet alleen om kinderopvang of mantelzorg, maar ook om bijvoorbeeld deelname aan besturen of hulp in de buurt of op school. Op grond van deze overweging is het begrip onbetaalde zorgarbeid omschreven als:

“Onbetaalde zorgarbeid omvat die (onbetaalde) activiteiten die je uitvoert voor de noodzakelijke zorg voor jezelf en anderen, binnen en/of buiten je huishouden.”

1.2. Componenten van onbetaalde zorgarbeid in totale tijdsbesteding

In onderstaande lijst staan alle mogelijke tijdsbestedingen. Deze tijdsbestedingen zijn afgeleid uit het tijdsbestedingonderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP). Deze indeling onderscheidt negen hoofdcategorieën tijdsbesteding. Elke hoofdcategorie omvat een aantal componenten. In deze lijst staat met (OZ) aangegeven welke componenten volgens onze definitie behoren tot onbetaalde zorgarbeid.

1. Betaalde (beroeps)arbeid (inclusief reizen van en naar het werk):

- beroepsarbeid (fulltime);
- beroepsarbeid (parttime);
- betaalde nevenbaan;
- woon-werkverkeer.

2. Huishoudelijk werk in en om het eigen huis (inclusief tuinieren, doe het zelf en dergelijke):

- organiseren, plannen maken, bedenken wat er allemaal gedaan moet worden (OZ);
- maaltijden verzorgen (koken, bakken, tafel dekken/afruimen, afwassen) (OZ);
- schoonmaken van het huis (opruimen, stoffen, stofzuigen, soppen, dweilen, bedden verschoneren, sanitair schoonmaken et cetera) (OZ);
- kleding verzorgen (wassen, strijken, kleding herstellen) (OZ);
- onderhoudswerk in en om het huis en van eigen vervoersmiddelen (OZ);
- verzorging van tuin, kamerplanten en huisdieren;
- administratie/geldzaken ten behoeve van huishouden (OZ).

3. Verzorging huisgenoten en begeleiding van eigen kinderen:

- gewone dagelijkse verzorging van eigen kinderen (OZ);
- hulp bij huiswerk (OZ);
- voorlezen, praten met kinderen, spelen met kinderen, wandelen, buiten spelletjes doen, fietstochtjes maken (OZ);
- oppassen op eigen kinderen (OZ);
- begeleiden van kinderen naar school, activiteiten, bibliotheekbezoek (OZ);
- begeleiden van huisgenoten naar/van activiteiten (OZ).

4. Boodschappen doen (inclusief bezoek postkantoor, bank en dergelijke):

- de dagelijkse boodschappen doen (OZ);
- inkopen doen (kleding, schoenen, toiletartikelen en dergelijke) (OZ);
- bezoek aan postkantoor, bank, gemeentehuis en dergelijke (OZ);
- bezoek reparatie- en onderhoudsdiensten (garage, schoenmaker, stomerij en dergelijke) (OZ);
- kopen van nog niet eerder genoemde goederen en diensten.

5. Persoonlijke behoeften (slapen, eten, kapper, arts en dergelijke):
- eigen persoonlijke en/of medische verzorging, zoals douchen/aankleden, naar de kapper, bezoek aan arts/tandarts/specialist enzovoorts en andere persoonlijke behoeften;
  - eten en drinken;
  - slapen, nachtrust, rusten, dutje doen overdag.
6. Eigen scholing (cursussen, lezingen en dergelijke):
- alle eigen scholing, volgen van een cursus of opleiding in eigen tijd (inclusief studeren daarvoor), bezoek lezing/bibliotheek en andere bezigheden die hiermee verband houden.
7. Onbetaalde activiteiten in verband met politiek, actiegroepen, buurt, kerk, sportverenigingen en dergelijke:
- activiteiten die je voor je eigen kinderen doet, bijvoorbeeld bij een sport- of buurtvereniging of op school (OZ);
  - activiteiten die je voor andere huisgenoten doet dan je kinderen, bijvoorbeeld een actiegroep, een belangengroep, sport- of buurtvereniging (OZ);
  - activiteiten die je voor jezelf (dus niet in relatie tot je kinderen of andere huisgenoten) doet, bijvoorbeeld in de politiek, voor een actiegroep, een belangengroep, sport- of buurtvereniging.
8. Mantelzorg en vrijwillige zorg (onbetaald):
- verzorging van langdurig zieke of hulpbehoevende huisgenoten binnen eigen gezin/huis (OZ);
  - begeleiding van langdurig zieke of hulpbehoevende huisgenoten binnen eigen gezin/huis (OZ);
  - verzorging van familieleden buiten eigen gezin/huis, zoals wassen, eten bereiden, aandacht geven, administratie/geldzaken (OZ);
  - begeleiding van familieleden buiten eigen gezin/huis, zoals naar arts gaan (OZ);
  - verzorging van niet-familieleden buiten eigen gezin/huis, zoals wassen, eten bereiden, aandacht geven, administratie/geldzaken (OZ);
  - begeleiding van niet-familieleden buiten eigen gezin/huis, zoals artsenbezoek (OZ).
9. Ontspanning:
- sociaal/cultureel: bijwonen sportwedstrijd/film/toneel, bezoek museum, op visite gaan, kerkbezoek, bezoek restaurant/café/bar en dergelijke;
  - sport/actief: sporten, bezoek dierenpark, funshoppen (recreatief winkelen), knutselen/naaien en dergelijke, muziek maken, zingen, toneelspelen en andere actieve vormen van vrijetijdsbesteding;
  - passief (thuis): radio luisteren, tv/video/dvd kijken, muziek luisteren, computeren, praten met huisgenoten, brieven/kaarten schrijven, bijhouden dagboek, ontspannen/niets doen, lezen.

Voor ons kwantitatief onderzoek werd aan respondenten gevraagd om een week lang in een dagboekje (via internet voor vijftien tot 65 jarigen en schriftelijk voor 65 jaar en ouder) bij te houden hoeveel tijd ze aan de in de lijst opgenomen activiteiten besteden. In tabel 2 is de gemiddelde tijdsbesteding van alle respondenten aan de negen hoofdcategorieën weergegeven voor de gehele week.

Tabel 2 Uren verdeeld over de gehele week (n=570, t=168 uur)

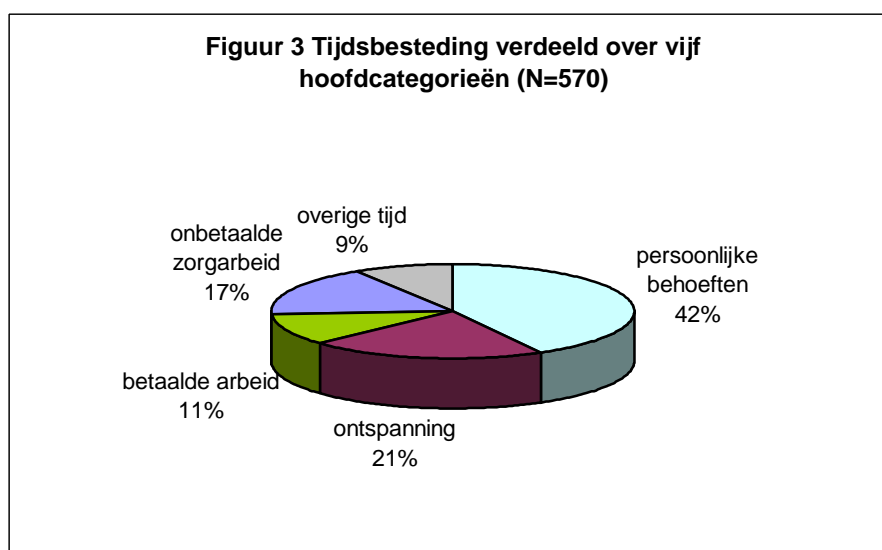
Hoofdcategorie tijdsbesteding	Gemiddeld aantal uren per week	Percentage
Betaalde arbeid	18,4	11,0%
Huishoudelijk werk in en om het huis	20,7	12,4%
Verzorging huisgenoten/kinderen	5,1	3,0%
Boodschappen doen	5,3	3,2%
Persoonlijke behoeften	71,1	42,3%
Eigen scholing, cursussen, lezingen	3,3	2,0%
Onbetaalde activiteiten i.v.m. politiek, verenigingen	1,6	1,0%
Mantelzorg en vrijwillige onbetaalde zorg	0,9	0,5%
Ontspanning	34,5	20,5%
Overige	7,0	4,2%
Totaal per week (168 uur)	168 uur	100%

Bron: Motivaction 2004

Om een beter inzicht te krijgen in het aandeel van onbetaalde zorgarbeid in de tijdsbesteding hebben we vervolgens de tijdsbesteding van respondenten ondergebracht in vijf categorieën:

- 1 Persoonlijke behoeften (slapen en eten et cetera).
- 2 Ontspanning.
- 3 Onbetaalde zorgarbeid (alle met (OZ) aangegeven tijdsbesteding uit de genoemde negen hoofdcategorieën).
- 4 Betaalde arbeid.
- 5 Overige tijd (alle overige tijdsbesteding waaronder scholing, cursussen en onbetaalde activiteiten die niet onder onze definitie van onbetaalde zorgarbeid vallen).

In figuur 3 is de tijdsbesteding verdeeld over deze vijf categorieën weergegeven.

De stelling dat onze samenleving minstens net zo stevig steunt op onbetaalde zorgarbeid en andere vormen van maatschappelijke inzet als op betaalde arbeid, kan worden onderbouwd met de resultaten uit dit onderzoek. De respondenten besteden maar liefst zeventien procent van hun tijd aan onbetaalde zorgarbeid tegenover elf procent aan betaalde arbeid. Van de productieve (zorg)arbeid in Nederland wordt dus 61 procent onbetaald en 39 procent betaald verricht.

Het grootste deel van de tijd besteden mensen echter aan persoonlijke behoeften (42%), zoals eten, drinken en slapen. Daarna volgen ontspanning (21%).

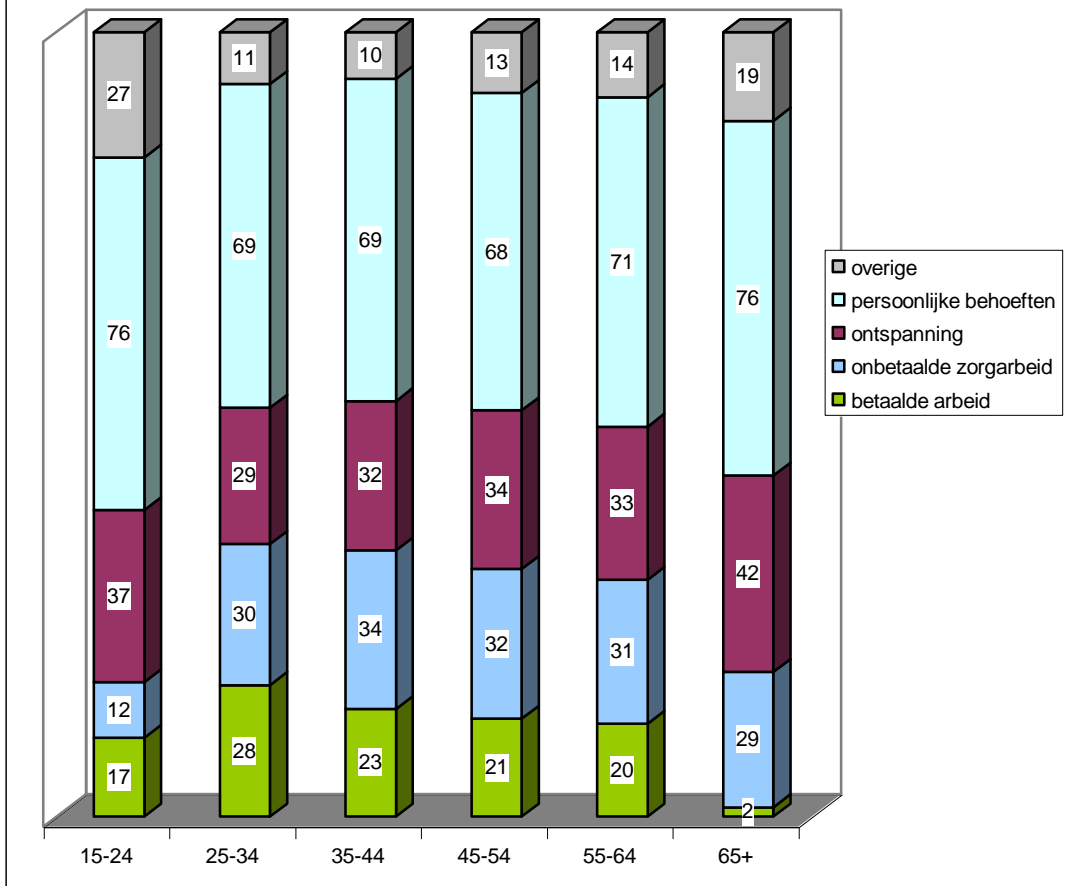
De meeste uren onbetaalde arbeid besteden mensen op zaterdag. Op zondag wordt het minst aantal uren aan onbetaalde zorgarbeid besteed. Uit ons onderzoek blijkt ook dat er qua tijdsbesteding aan onbetaalde zorgarbeid duidelijke verschillen zijn tussen groepen in de samenleving. In de volgende paragrafen worden de verschillende groepen onderscheiden op basis van:

- leeftijd;
- leefsituatie;
- geslacht;
- opleiding;
- wel/niet betaalde arbeid;
- platteland/stad.

1.3 Onbetaalde en betaalde arbeid naar leeftijd

Van alle leeftijdsgroepen besteedt de leeftijdsgroep tussen 35 en 44 jaar de meeste tijd aan onbetaalde zorgarbeid. Dit hangt samen met het hebben van thuiswonende kinderen. De groep van vijftien tot 24 jaar besteedt verreweg de minste tijd aan onbetaalde zorgarbeid.

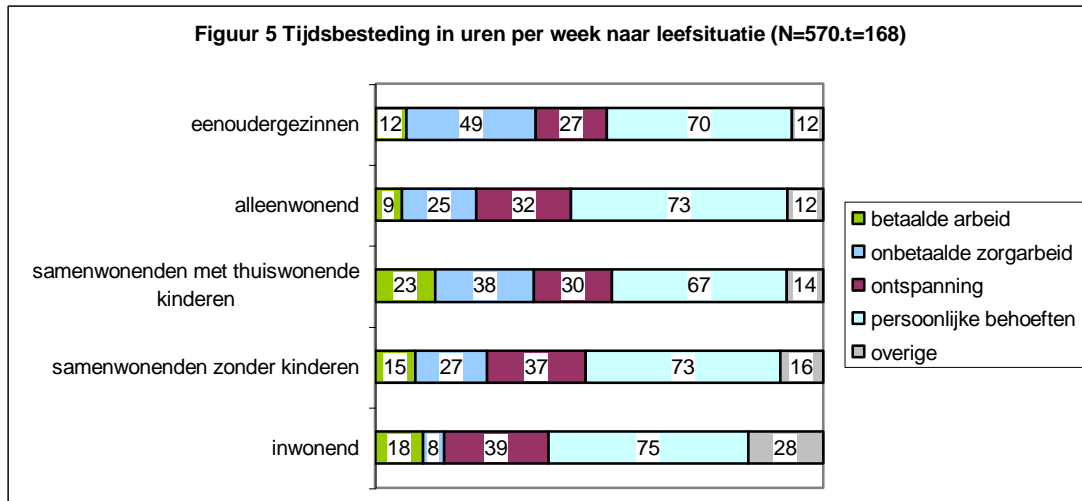
Figuur 4 Tijdsbesteding in uren per week naar leeftijdsgroep (N=570, t=168 uur)

Van alle leeftijdsgroepen besteden mensen tussen 25 en 44 jaar de meeste uren aan betaalde arbeid en onbetaalde zorgarbeid. Waarbij mensen in de leeftijdscategorie 25 en 34 jaar koplopers zijn: mensen van deze leeftijd besteden de meeste uren aan betaalde arbeid. Zij hebben bovendien de minste tijd voor ontspanning.

1.4 Tijdsbesteding naar leefsituatie

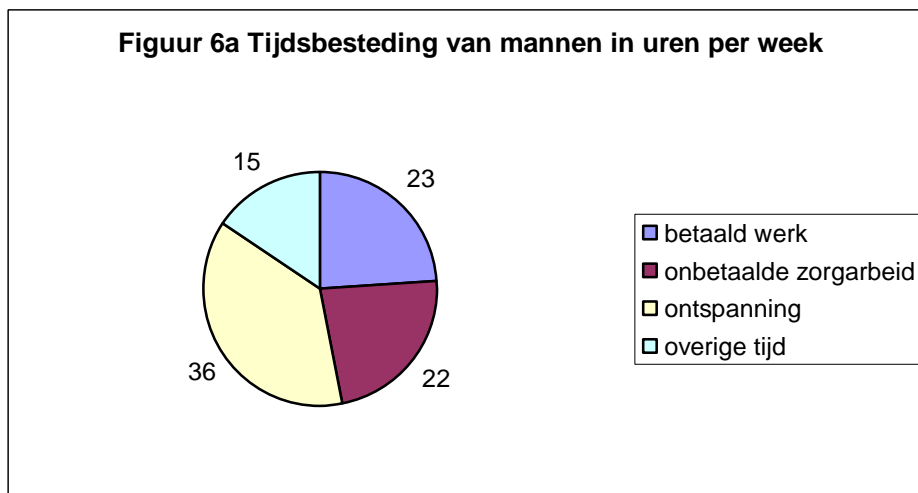
Als gekeken wordt naar de leefsituatie, dan blijkt dat alleenwonenden gemiddeld de minste tijd besteden aan betaalde arbeid en inwonenden juist het minst aan onbetaalde zorgarbeid.

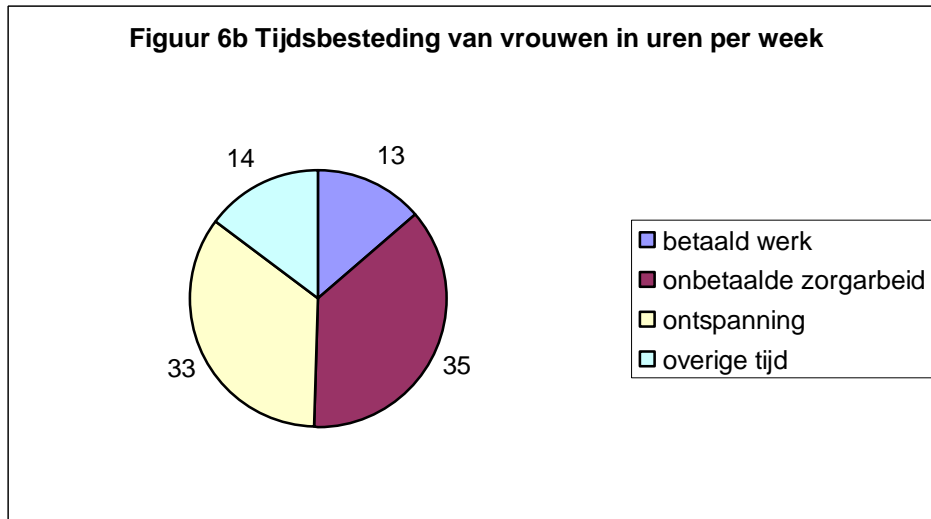

Eenoudergezinnen besteden iedere week de meeste tijd aan onbetaalde zorgarbeid. Wat uren betreft steken zij met kop en schouders boven de anderen uit. Samenwonenden met kinderen zijn de koplopers wat betreft de tijd besteed aan betaalde arbeid. Maar als de uren voor betaalde en onbetaalde zorgarbeid worden opgeteld, dan blijkt dat volwassenen in gezinnen met kinderen daar gemiddeld evenveel tijd (gemiddeld 61 uur) aan kwijt zijn, ongeacht of zij samenwonen of een eenoudergezin vormen.

1.5 Mannen en vrouwen

Gemiddeld besteden mannen en vrouwen evenveel tijd aan persoonlijke behoeften (71 uur per week zoals blijkt uit tabel 2). Vrouwen verrichten aanzienlijk meer onbetaalde zorgarbeid dan mannen (respectievelijk 35 uur en 22 uur op weekbasis). Gemiddeld besteden zij maar liefs dertien uur meer tijd aan onbetaalde zorgarbeid dan mannen.

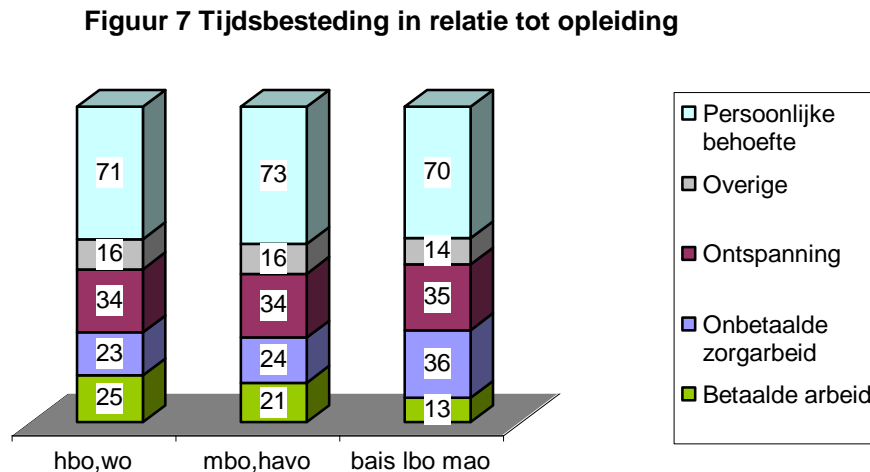

Uit figuur 6 komt ook naar voren dat mannen gemiddeld tien uur meer betaalde arbeid per week verrichten. Mannen besteden daar gemiddeld 23 uur aan en vrouwen dertien uur. Per saldo besteden vrouwen wekelijks drie uur meer tijd aan betaalde en onbetaalde arbeid dan mannen. In de meeste gevallen gaat deze tijd ten koste van het aantal uren ontspanning. Mannen hebben vaker een fulltime baan en vrouwen hebben vaker een parttime baan. Mannen besteden circa drie maal zoveel tijd aan een fulltime baan dan vrouwen.

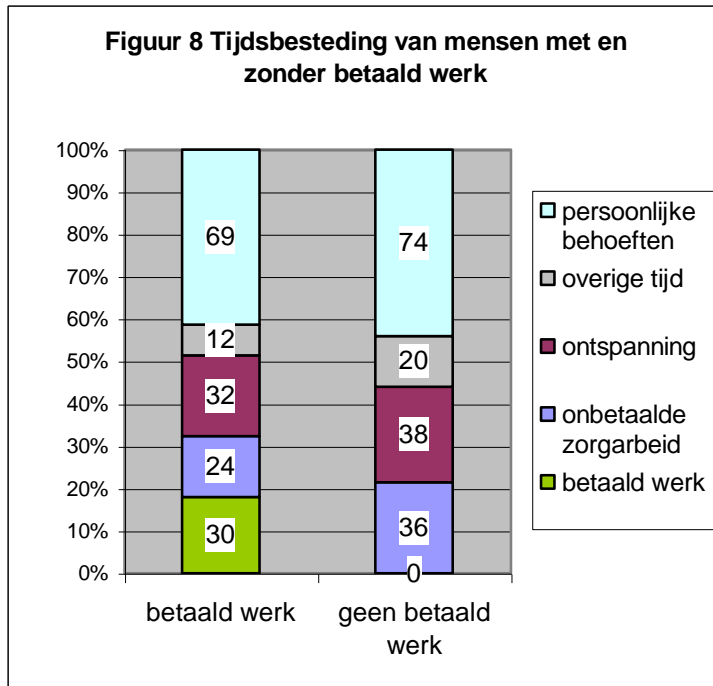
1.6 Tijdsbesteding in relatie tot opleiding en betaald werk

Overigens zijn er duidelijke verschillen in tijdsbesteding tussen mannen onderling en vrouwen onderling als gekeken wordt naar opleiding en het al dan niet hebben van een betaalde baan.

Eenzijds besteden lager opgeleiden meer tijd aan onbetaalde zorgarbeid (gemiddeld 35,6 uur per week). Anderzijds besteedt deze groep minder tijd aan betaalde arbeid dan hoger opgeleiden. Laagopgeleide vrouwen besteden de meeste uren aan onbetaalde zorgarbeid en het minst tijd aan betaald werk.

Gemiddeld gezien is de relatie tussen het hebben van betaald werk en het aantal uren dat men aan onbetaalde zorgarbeid besteedt dan ook sterk. Mensen met een betaalde baan besteden minder tijd aan zorg dan mensen zonder betaald werk. In figuur 8 is deze relatie weergegeven. Hieruit valt ook op te maken dat mensen met betaald werk in totaal gemiddeld meer tijd besteden aan werk en zorg.

Overigens blijkt uit het onderzoek dat de plaats waar iemand woont niet van grote invloed is op de hoeveel onbetaalde of betaalde arbeid die mensen verrichten. Stedelingen besteden iets minder tijd aan betaalde arbeid en iets meer tijd aan onbetaalde zorgarbeid en ontspanning dan mensen die in plattelandsgebieden wonen.

1.7 Conclusies

Uit ons onderzoek blijkt dat onbetaalde arbeid voor de meeste huishoudens een belangrijke tijdsinvestering vraagt. Onbetaalde arbeid vraagt veel meer tijd dan betaalde arbeid. Duidelijk is ook dat sekse, het al dan niet hebben van een partner en van (jonge) kinderen, de leeftijd, het opleidingsniveau en het al dan niet hebben van een betaalde baan mede bepalen hoeveel tijd er aan onbetaalde arbeid wordt besteed. Naarmate de respondent ouder is, besteedt hij of zij meer tijd aan huishoudelijk werk. De samenhang blijkt overduidelijk tussen de hoeveelheid tijd besteed aan onbetaalde zorgarbeid en het aantal uren dat betaald wordt gewerkt. Zichtbaar is ook dat er qua tijdsbesteding aan onbetaalde zorgarbeid aanmerkelijke verschillen zijn tussen groepen in de samenleving, zoals tussen mannen en vrouwen en tussen mensen met een laag en een hoog opleidingsniveau.

Hoofdstuk 2 Onbetaalde zorgarbeid

<begin kader:>

Knelpunten

In de interviews en tijdens expertmeetings met ervaringsdeskundigen in het kader van het project *Tijd en Zorg* kwamen onder meer de volgende knelpunten naar voren:

- Mantelzorg vindt weliswaar plaats in de privé-sfeer, maar is een onmisbaar onderdeel van de economische en maatschappelijke structuur. Het gebrek aan erkenning is een probleem. Mantelzorg is net zo goed een vorm van maatschappelijk participeren als betaalde arbeid.
- Onbetaalde zorgarbeid is een maatschappelijk belang. Het gebrek aan maatschappelijke erkenning veroorzaakt grote problemen in de gezondheidszorg.
- Een mantelzorger kan bij niemand zijn of haar verhaal kwijt.
- Er is een tekort aan steun, hulp en begeleiding voor mantelzorgers. Zij hebben moeite met aangeven van hun grenzen, zonder de zorgvrager te kwetsen.
- Een zieke partner betekent niet alleen extra zorg erbij, ook de tijd die deze partner voorheen besteedde aan het huishouden valt weg. Zonder hulp in de huishouding kunnen mantelzorgers met een betaalde baan werk en zorg niet goed combineren.

<einde kader>

In het vorige hoofdstuk zijn de algemene resultaten van het tijdsbestedingonderzoek *Tijd en Zorg* weergegeven. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de onbetaalde zorgarbeid. Wat is het, wie doen het en hoeveel tijd wordt aan onbetaalde zorgarbeid besteed?

De tijdsinvestering aan onbetaalde zorgarbeid vormt een gigantische bijdrage - van vooral vrouwen - aan de samenleving. Die onbetaalde arbeid blijft desondanks vrijwel onzichtbaar en het economisch belang ervan voor de Nederlandse samenleving wordt nog niet erkend. Nóg niet erkend, want in internationale verdragen werd decennia geleden al aangegeven dat de omvang van de onbetaalde arbeid, de scheve verdeling daarvan tussen mannen en vrouwen én de onzichtbaarheid van onbetaalde arbeid in de economie discriminerend zijn voor vrouwen. De Nederlandse overheid heeft zich via verschillende internationale verdragen gecommitteerd aan het opnemen van de waarde van onbetaalde arbeid in de nationale rekeningen.

In de actieplannen voortkomend uit de Wereldvrouwenconferenties in Nairobi (1985) en in Beijing (1995), werd de aanbeveling nader uitgewerkt om onbetaalde arbeid op te nemen in nationale rekeningen.⁵ Bovendien werd tijdens de World Summit for Social Development (Kopenhagen 1995) vastgelegd dat methodieken moeten worden ontwikkeld om de waarde van onbetaalde arbeid te berekenen en op te nemen in de nationale rekeningen. Op die manier moet sociale uitsluiting worden voorkomen en armoede worden bestreden. Door onbetaalde arbeid op te nemen in de nationale rekeningen wordt zichtbaar dat onbetaalde zorgarbeid de economie net zo goed draaiende houdt als betaalde arbeid dat doet. Genoemde internationale verdragen en aanbevelingen vormen een belangrijk argument om

---

⁵ Forward Looking Strategies, paragraph 120, Nairobi 1985 en Beijing Declaration and Platform for Action, Strategic objective F1, 165g, Beijing 1995.

binnen beleidsvoorbereiding en -vaststelling het belang van de onbetaalde zorgarbeid te integreren.

2.1 Onbetaalde zorgarbeid nader belicht

In het eerste hoofdstuk is aangegeven dat onbetaalde zorgarbeid die (onbetaalde) activiteiten omvat die je uitvoert voor de noodzakelijke zorg voor jezelf en anderen. Deze activiteiten kunnen zowel binnen het eigen huishouden plaatsvinden als daarbuiten.

De experts waarmee FNV Vrouwenbond zich boog over de definitie van onbetaalde zorgarbeid waren het er over eens dat vrijwilligerswerk voor een politieke partij, kerkelijke organisatie of sportvereniging wel onbetaald werk is, maar dat dit niet onder onbetaalde zorgarbeid valt. Ook niet alle werkzaamheden binnen of om huis zijn als onbetaalde zorgarbeid aan te merken. Het vegen van de stoep en het zemen van de ramen bijvoorbeeld vallen er wel onder, maar het kweken van exclusieve rozen buiten of in de vensterbank zijn toch meer hobby dan noodzakelijke zorgarbeid. Boodschappen die iemand doet voor de dagelijkse maaltijd opdat er straks eten op tafel staat, valt onder zorgarbeid; een middagje shoppen met een vriend of vriendin valt daar niet per definitie onder.

Om beter inzicht te bieden in de werkzaamheden waar het bij onbetaalde zorgarbeid om gaat, zijn in de volgende paragrafen deze werkzaamheden nader gespecificeerd. In de figuren is bovendien aangegeven hoeveel uren mannen en vrouwen gemiddeld per week aan de gespecificeerde activiteiten besteden.

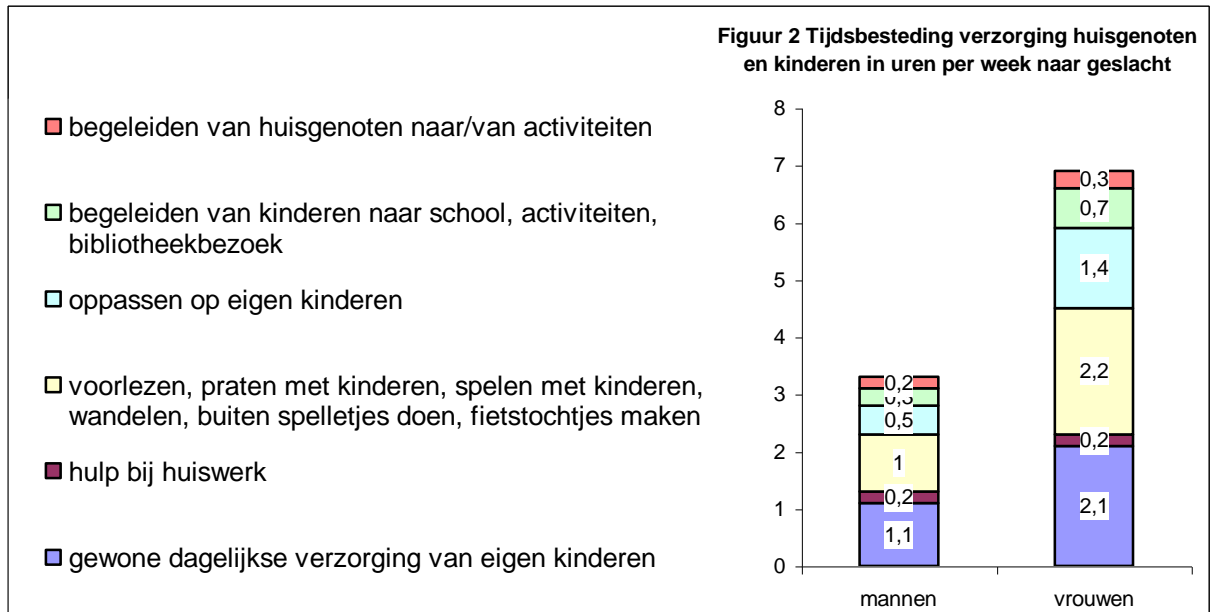
2.2 Huishoudelijke zorg in en om huis

Gemiddeld besteden mensen iedere week 17,7 uur aan deze vorm van onbetaalde huishoudelijke zorgarbeid.

2.3 Verzorging en begeleiding van eigen kinderen en huisgenoten

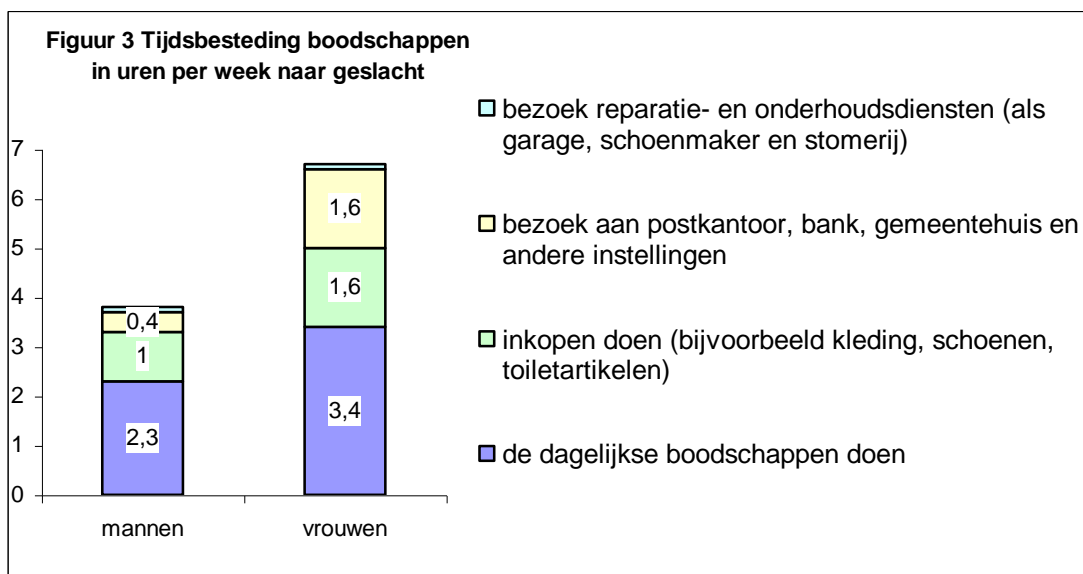
Aan de onbetaalde zorg ten behoeve van de begeleiding van kinderen en huisgenoten besteden mensen gemiddeld ruim vijf uur per week (5,1 uur) per week. De verdeling over verschillende activiteiten in dit kader en het aantal uren dat mannen en vrouwen hieraan besteden, is in onderstaand figuur weergegeven. Het valt meteen op dat vrouwen twee keer zoveel tijd besteden aan verzorging en begeleiding van de kinderen.

Het gemiddeld aantal uren voor verzorging en begeleiding van de eigen kinderen wordt voor een belangrijk deel bepaald doordat de mensen in de leeftijdscategorie 25 en 45 jaar hier veel tijd aan besteden.

2.4 Boodschappen doen

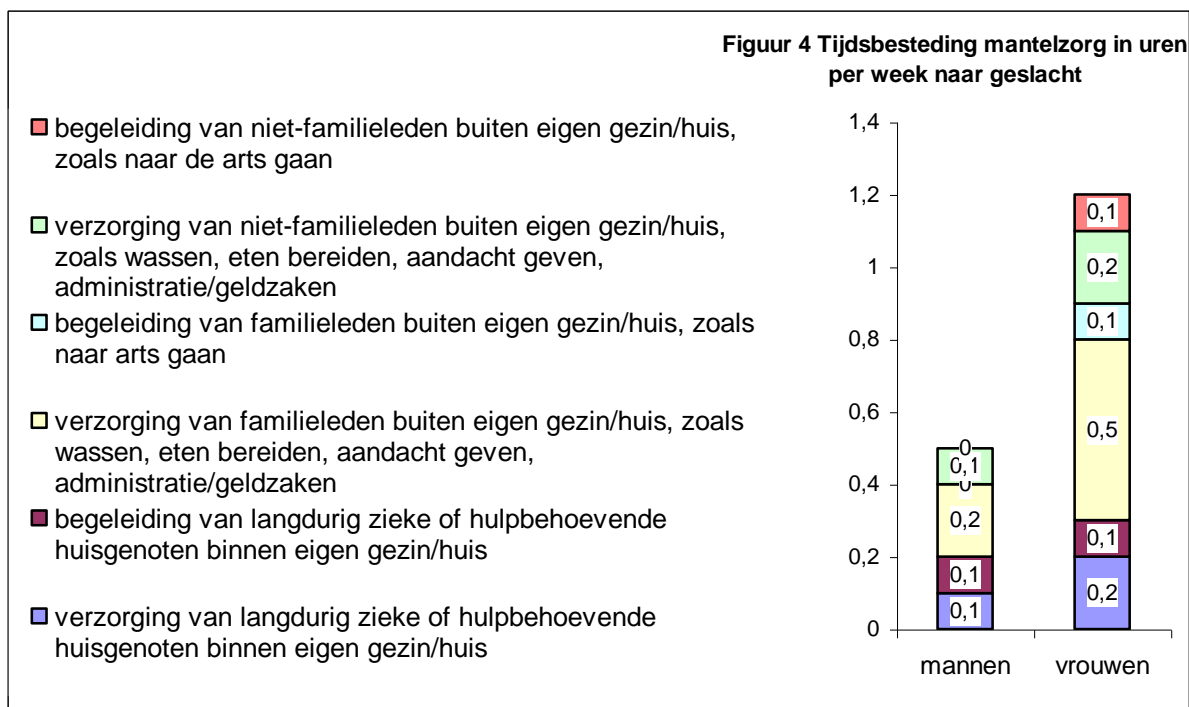
Boodschappen doen, wordt ook gerekend tot de onbetaalde zorgarbeid indien dit noodzakelijk is voor het huishouden en de verzorging van kinderen. Recreatief winkelen wordt dus niet tot deze onbetaalde arbeid gerekend. Aan de noodzakelijke boodschappen besteden mensen gemiddeld 4,7 uur per week.

2.5 Mantelzorg en vrijwillige zorg

Per week besteden mensen gemiddeld bijna één uur (0,9 uur) aan mantelzorg en vrijwillige zorgarbeid. Het verschil in tijdsbesteding tussen mannen en vrouwen is ook hier groot. Mannen besteden gemiddeld een half uur per week aan mantelzorg, vrouwen gemiddeld 1,2 uur per week.

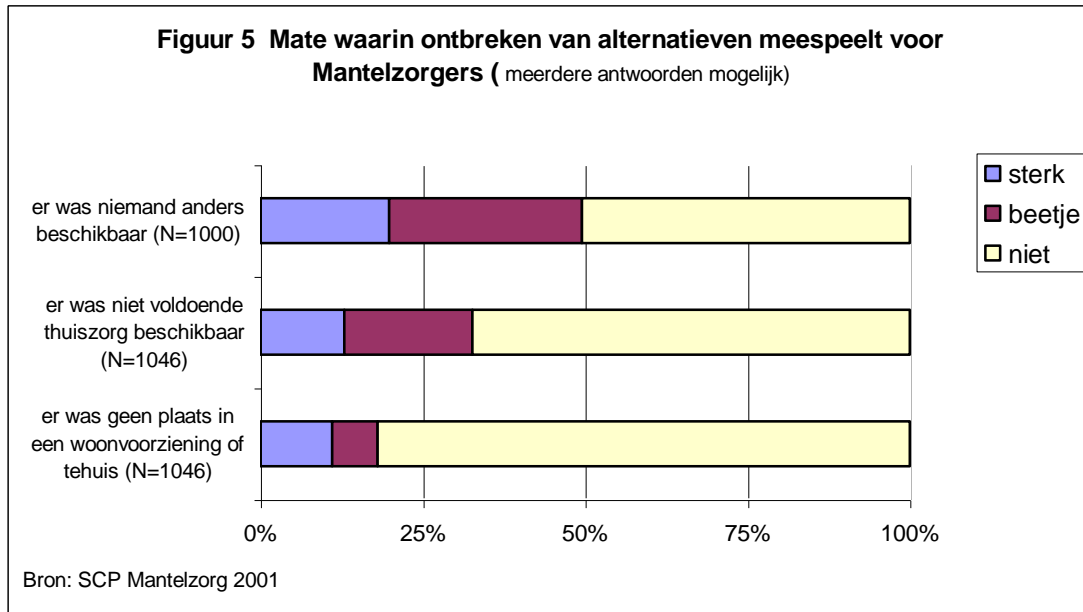

De leeftijdsgroep tussen 55 en 64 jaar besteedt veruit de meeste tijd aan mantelzorg en vrijwillige zorg. Deze leeftijdsgroep besteedt ook meer tijd aan begeleiding bij activiteiten van andere huisgenoten. Uit ons onderzoek komt ook naar voren dat alleenstaanden met thuiswonende kinderen iets meer uren mantelzorg en vrijwillige zorg verrichten dan samenwonenden met thuiswonende kinderen, maar deze verschillen zijn niet groot. Het zijn vooral de samenwonenden zonder kinderen die de meeste uren besteden aan mantelzorg.

In opdracht van het SCP werd vorig jaar een onderzoek gedaan naar mantelzorg.⁶ Uit dit onderzoek komen gegevens over de totale omvang van mantelzorg naar voren. In 2001 zorgden 3,7 miljoen mensen voor een hulpbehoevende partner, verwant, vriend of buur. Een meerderheid (71%) is tussen de 35 en 65 jaar oud en 60 procent is vrouw. Meer dan de helft van de mantelzorgers combineert de zorg volgens dit onderzoek met een betaalde baan. Ouders met kinderen maken voor bijna de helft (46%) deel uit van de mantelzorgers, terwijl hun aandeel in de populatie slechts 37 procent bedraagt. Van de mantelzorgers geeft 2,4 miljoen relatief lang en intensief hulp: meer dan acht uur per week en/of langer dan drie maanden. De belangrijkste reden om mantelzorg te verlenen, is volgens het onderzoek van het SCP dat mensen het vanzelfsprekend vinden om te helpen. Zelfs 46 procent van de mensen die burens of collega's helpen, noemt dit als motief. Onderzoeker Timmermans legde ook de vraag voor in hoeverre het ontbreken van alternatieven een motief was om mantelzorg te verlenen. In figuur 5 is aangegeven in welke mate dit voor mantelzorgers geldt.

⁶ J.M. Timmermans (red), Mantelzorg, over de hulp van en aan mantelzorgers, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, maart 2003.

SUGGESTIE VAN LINDE 3/12 HIER INTERVIEW MET ANNEKE ALBERTS

Opvallend is dat de helft van de respondenten aangaf dat het feit “dat er niemand anders beschikbaar was” meespeelde als motief om mantelzorg te verrichten.

2.6 Overige onbetaalde zorgactiviteiten

Tot slot zijn er nog verschillende activiteiten die tot de onbetaalde zorgarbeid gerekend kunnen worden, maar die niet onder de andere categorieën van ons tijdbestedingonderzoek vallen. Het gaat om onbetaalde activiteiten die je voor je kinderen doet, bijvoorbeeld bij een sport- of buurtvereniging of op school. Dat geldt ook voor soortgelijke activiteiten die voor andere huisgenoten worden gedaan. Volgens het onderzoek *Tijd en Zorg* besteden mensen hier - dus activiteiten ten behoeve van anderen - gemiddeld iets minder dan een half uur (0,4 uur) per week aan.

2.7 Samenvatting

Onbetaalde zorgarbeid is gemiddeld gezien voor het overgrote deel gericht op het eigen huishouden. Binnen onbetaalde zorgarbeid vormt huishoudelijk werk het grootste aandeel. Daarna volgen verzorging en begeleiding van de eigen kinderen en huisgenoten, boodschappen doen en mantelzorg of vrijwillige zorg. Opvallend is dat de alleenstaande ouder met thuiswonende kinderen gemiddeld wel meer tijd aan huishoudelijk werk besteedt, maar niet veel meer dan mensen die samenwonen en thuiswonende kinderen hebben. Als we kijken naar de onbetaalde zorgarbeid die mensen verrichten, dan komt uit het onderzoek naar voren dat mensen daar gemiddeld 28,3 uur per week aan besteden. Het gemiddelde ligt voor vrouwen met 36 uur echter een stuk hoger dan voor mannen (21,2 uur). Anders gezegd: vrouwen verrichten 63 procent van de onbetaalde zorgarbeid en mannen 37 procent.

Het verschil in tijdbesteding aan onbetaalde zorgarbeid tussen mannen en vrouwen geeft aan dat grofweg per drie vrouwen een fulltime betaalde zorgarbeidplaats nodig is om dit verschil weg te nemen.

Hoofdstuk 3

Onbetaalde zorgarbeid in het beleidsproces

In de vorige hoofdstukken zijn aard en omvang van de onbetaalde zorgarbeid beschreven. Ook is aangegeven dat de ongelijke verdeling van onbetaalde zorgarbeid tussen mannen en vrouwen een belangrijke oorzaak is van de ongelijke sociaal-economisch positie van mannen en vrouwen. In dit hoofdstuk worden stappenplan en instrumenten beschreven voor mainstreaming van onbetaalde zorgarbeid in het beleidsproces.

3.1 Mainstreaming ⁷

Het streven naar en realiseren van gelijke rechten en kansen voor mannen en vrouwen zijn nationale en internationale uitgangspunten van beleid. Dit betekent dat gedrag, aspiraties, wensen en behoeften van vrouwen en mannen gelijke waardering krijgen en gelijkwaardige voordelen opleveren. In de vorige hoofdstukken is aangegeven dat dit nog niet is gerealiseerd voor betaalde en onbetaalde zorgarbeid.

Gendermainstreaming is de strategie om de problemen en de ervaringen van vrouwen, evenals die van mannen, integraal op te nemen in het ontwerp, de uitvoering, de monitoring en de evaluatie van beleid en programma's op alle politieke, economische en sociale terreinen. ⁸ Gendermainstreaming betekent - volgens het kabinetsstandpunt uit 2001 - het (re)organiseren, verbeteren, ontwikkelen en evalueren van beleidsprocessen op zo'n manier dat het perspectief van gendergelijkheid wordt geïntegreerd in al het beleid. ⁹ Uiteindelijke doel van gendermainstreaming is het bereiken van gendergelijkheid. Anders gezegd: beleid dat in gelijke mate ten goede komt aan vrouwen en mannen én dat de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen niet langer bestendigt.

Helaas blijkt deze strategie in de praktijk nauwelijks te worden toegepast. Saskia Stuiveling, directeur van de Algemene Rekenkamer, concludeerde in haar speech bij de installatie van de Visitatiecommissie Emancipatie op 16 september 2004: " 'Zij' is 'uit beeld' gedraaid en dat betekent dat je je bij elk document, bij elk beleid dat je onderzoekt als visitatiecommissie jezelf telkens wel gendersensitief moet opstellen."

Achteraf toetsen van beleid op gendergelijkheid is vanzelfsprekend niet effectief. Zeker niet wanneer dan blijkt dat er geen sprake is geweest van gendermainstreaming. Om gendermainstreaming te realiseren moeten alle onderdelen van het beleidsproces van meet af aan erbij worden betrokken. Het gaat daarbij om:

- (a) beleidsvoorbereiding;
- (b) beleidsvaststelling;
- (c) beleidsuitwerking;
- (d) beleidsaanpassing.

3.2 Stappenplan Mainstreaming onbetaalde zorgarbeid

Om de (effecten op) onbetaalde zorgarbeid - die door mannen en vrouwen wordt verricht - in beleid te integreren, moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan. In het kader van gendermainstreaming kunnen tijdens de vier onderdelen van het beleidsproces diverse stappen worden gezet. Achtereenvolgens beschrijven we de te nemen stappen bij de onderdelen beleidsvoorbereiding, beleidsvaststelling, beleidsuitwerking en beleidsaanpassing.

(a) Beleidsvoorbereiding

Beleidsvoornemen:

---

⁷ Zie ook: Handleiding Emancipatie Effectrapportage, april 2001 en Handleiding Gender Mainstreaming, mei 2003, beide uitgaven van de Directie Coördinatie Emancipatiebeleid, Ministerie SZW.

⁸ Definitie van United Nations Economic and Social Council –ECOSOC, juli 1997. Gender is, in tegenstelling tot de biologische categorie sekse, een aanduiding van de sociale, culturele en maatschappelijke constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid, c.q. van mannen en vrouwen.

⁹ Meerjarennota emancipatiebeleid, 26 juni 2001, TK 27 061, nr 15.

Is bij het formuleren van het voorgenomen beleid rekening gehouden met onbetaalde arbeid?

Instrumenten:

- Analyse en onderzoek naar de huidige en de beoogde situatie.

Doelgroepen:

Zijn doelgroepen gespecificeerd naar:

- Geslacht.
- Leeftijd.
- Leefsituatie.
- Opleiding.
- Tijdbesteding.

Instrumenten:

- Statistieken van bevolkings- en ander onderzoek (tijdbestedingonderzoek).
- Enquête onder de potentiële doelgroepen.
- Consultatie van intermediairs of sleutelfiguren.

(b) Beleidsvaststelling

Relatie met onbetaalde arbeid:

Op welke punten is er een relatie tussen voorgenomen beleid en onbetaalde arbeid?

Instrumenten:

- Inventarisatie van gegevens uit literatuuronderzoek.
- Interviews met leden van de doelgroep.

Beleidsdoelstelling:

Is onbetaalde arbeid geïntegreerd in de beleidsdoelstelling?

Instrumenten:

- Rondetafelgesprek of expertmeeting.
- Inspraakprocedure.

(c) Beleidsuitwerking

Effecten op onbetaalde arbeid:

Heeft het voorgenomen beleid effect op omvang of aard van de onbetaalde arbeid van de doelgroep(en)?

Instrumenten:

- Toetsingscriteria vaststellen.
- Monitoring.
- Evaluatieonderzoek.

(d) Beleidsaanpassing

Alternatieven:

Indien het beleid negatieve effecten blijkt te hebben voor omvang of aard van onbetaalde arbeid, welke alternatieve oplossingen zijn er dan?

Instrumenten:

- Identificeren van de knelpunten door raadpleging van betrokkenen.
- Uitwerken van mogelijke oplossingen voor de gesignaleerde knelpunten.
- Herformuleren van beleid en doelstelling.

Het meest effectief is uiteraard wanneer dit stappenplan wordt gehanteerd vanaf de eerste fase van het beleidsproces. Maar ook als het proces reeds in gang gezet is, kan het stappenplan worden gehanteerd. Bijvoorbeeld door bij beleid dat reeds is vastgesteld, na te gaan wat de effecten ervan zullen zijn op de onbetaalde arbeid van betrokken doelgroepen. Bij gebleken negatieve effecten kan het beleid worden aangepast. Om het stappenplan eenvoudig toe te passen op nieuw en bestaand beleid, is het stappenplan ook in de vorm van een handzame checklist opgenomen in dit handboek.

Checklist Onbetaalde zorgarbeid in beleid

Beleidsproces		Onbetaalde arbeid	Instrumenten
Beleidsvoorbereiding	Beleidsvoornemen	Is bij de formulering van het voorgenomen beleid rekening gehouden met onbetaalde arbeid?	1. Analyse en onderzoek naar de huidige en de beoogde situatie.
	Doelgroepen	Zijn doelgroepen gespecificeerd naar: <ul style="list-style-type: none"> • geslacht • leeftijd • leefsituatie • opleiding • tijdsbesteding? 	2. Statistieken van bevolkings- en ander onderzoek 3. Enquête onder de potentiële doelgroepen 4. Consultatie van intermediairs of sleutelfiguren
Beleidsvaststelling	Relatie met onbetaalde arbeid	Op welke punten is er een relatie tussen voorgenomen beleid en onbetaalde arbeid?	5. Inventarisatie van gegevens uit literatuuronderzoek 6. Interviews met leden van de doelgroep
	Beleidsdoelstelling	Is onbetaalde arbeid geïntegreerd in de beleidsdoelstelling?	7. Rondetafelgesprek of expertmeeting 8. Inspraakprocedure
Beleidsuitwerking	Effecten op onbetaalde arbeid	Heeft het voorgenomen beleid effect op omvang of aard van de onbetaalde arbeid van de doelgroep(en)?	9. Toetsingscriteria vaststellen 10. Monitoring 11. Evaluatieonderzoek
Beleidsaanpassing	Alternatieven	Indien het beleid negatieve effecten voor omvang of aard van onbetaalde arbeid blijkt te hebben, welke alternatieve oplossingen zijn er dan?	12. Identificeren van de knelpunten door raadpleging van betrokkenen 13. Uitwerken van mogelijke oplossingen voor de gesignaleerde knelpunten 14. Herformuleren van beleid en doelstelling

<voorbeeldproject:>

Wensen van taakcombineerders

In Amersfoort werd aan taakcombineerders gevraagd hoe zij de combinatie van werk en zorg ervaren.¹⁰ Ruim een kwart van de ondervraagden heeft geen moeite met het combineren van

¹⁰ Marieke Boekenoogen, Tijden van de stad, *Stadspeiling 2002, Zorg, werk en openingstijden* Gemeente Amersfoort Sector Dienstverlening en Algemene Zaken (DAZ) Onderzoek en Statistiek, 2002.

werk en zorg. Eén op de vijf mensen (20%) zegt het zelfs leuk of prettig te vinden. Eenoudergezinnen hebben het vaker moeilijk met deze combinatie dan andere huishoudens.

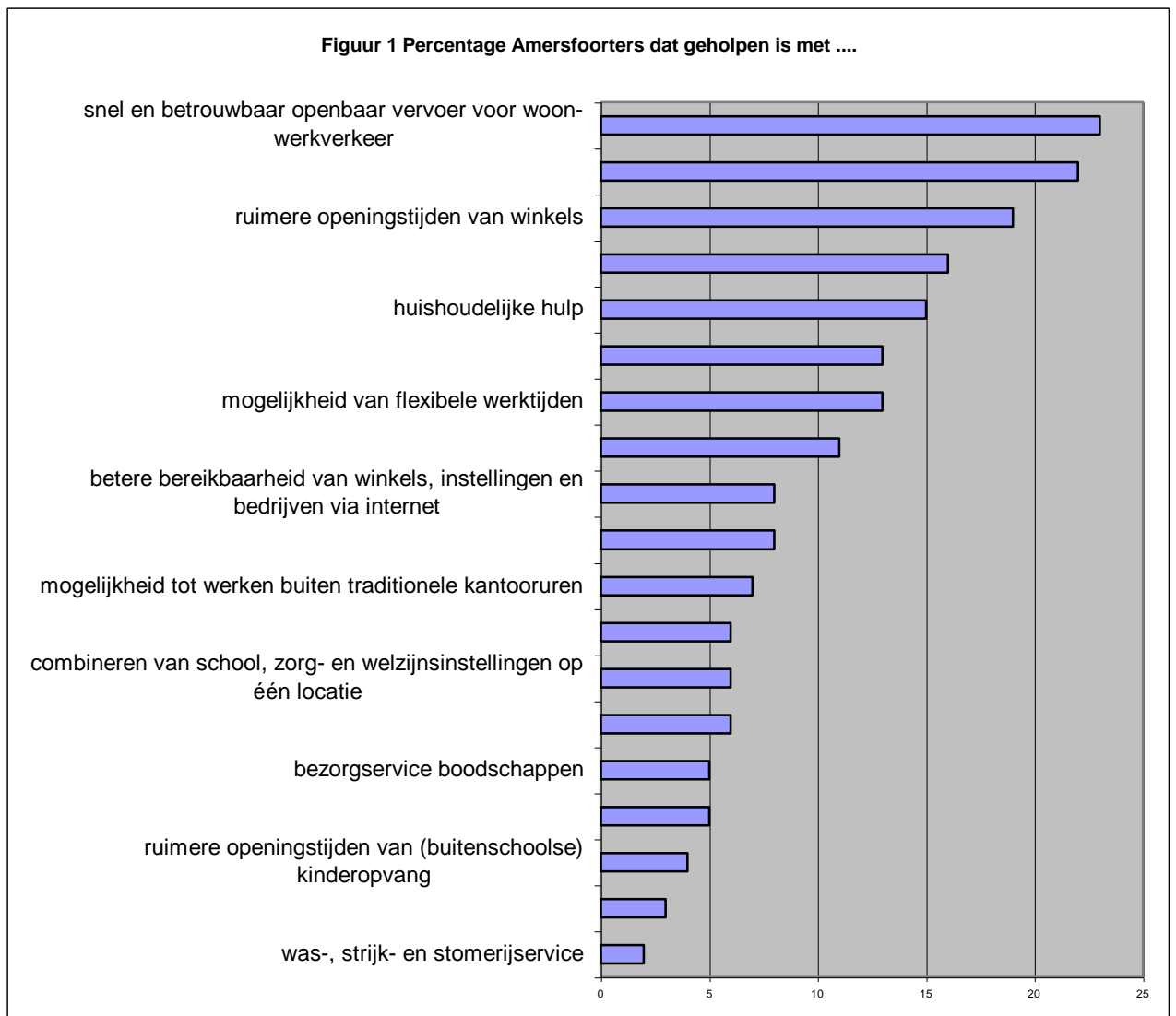
Taakcombineerders ervaren te weinig tijd om alles (goed) te doen als het grootste probleem. Zij omschrijven dat op de volgende manieren: balans tussen in- en ontspanning; er blijft weinig tijd over voor jezelf; (moeilijk) om de rust nog op te brengen en het geduld om na een lange werkdag nog voor de kinderen te zorgen; alles goed te doen: kinderen, werk en huishouden. Ruim een vijfde van de taakcombineerders die het (wel eens) moeilijk vindt om werk en zorg te combineren, vindt dat ze het (te) druk hebben. Voorbeelden van antwoorden die onder deze categorie vallen zijn: zware werkdagen in combinatie met zware dagen thuis; altijd druk, te druk; tijdsdruk, juist ook in verband met reizen.

Aan alle Amersfoorters is gevraagd wat er moet gebeuren om de combinatie van werk en andere taken beter mogelijk te maken. Het gaat hier dan niet om zaken die men in het algemeen belangrijk vindt, maar alleen om de persoonlijke situatie. Men kon meerdere antwoorden aankruisen op de vraag: waar bent u mee geholpen?

De top drie ziet er als volgt uit:

- Snel en betrouwbaar openbaar vervoer voor woon-werkverkeer.
- Ruimere openingstijden van instellingen en bedrijven.
- Ruimere openingstijden van winkels.

In het volgende figuur zijn alle antwoorden van de Amersfoorters verwerkt. Hierin is te zien waarmee zij vooral geholpen zijn en waarover zij zich minder zorgen maken.

Bron: Tijden van de stad, stadspeiling 2002, Amersfoort.

<einde voorbeeldproject>

Hoofdstuk 4

Uit te besteden onbetaalde zorgarbeid

<Kader :> Knelpunten

In de interviews en tijdens expertmeetings met ervaringsdeskundigen in het kader van het project *Tijd en Zorg* kwamen onder meer de volgende knelpunten naar voren:

Mantelzorg

- Een zieke partner betekent niet alleen nieuwe zorg, ook de tijd valt weg die deze partner voorheen aan het huishouden besteedde. Zonder hulp in de huishouding kunnen mantelzorgers met een betaalde baan werk en zorg niet goed combineren.
-> Uitbreiding thuiszorg.

Zorgtijd en basisonderwijs

- Zonder betrokken moeders draait geen basisschool in Nederland. Zij zorgen voor grote en kleine extra activiteiten die van wezenlijk belang zijn voor de cultuur in een school. Steeds minder ouders zijn in de gelegenheid om op school activiteiten te verrichten. Dit kabinet wil iedereen aan het werk, terwijl de organisatie van het basisonderwijs nog gebaseerd is op het kostwinnersmodel uit de jaren vijftig. Zonder fundamentele bezinning op de positie van de basisschool in relatie tot werkende ouders zal het basisonderwijs minder aantrekkelijk worden voor kinderen.
-> Nieuwe visie op basisonderwijs.
- Vanaf 2006 gaat waarschijnlijk een nieuwe wet in werking die de verantwoordelijkheid voor de tussenschoolse opvang bij de school(besturen) legt. Geld of faciliteiten worden er niet bijgeleverd. Als overblijven op scholen niet goed wordt geregeld, kan dit het failliet van de tussenschoolse opvang betekenen. Ook neemt dan de druk op de zorgtaken van ouders toe.
-> Structurele financiering door het Rijk van tussenschoolse opvang.
- De overblijf laten verzorgen door een professionele organisatie is een dure oplossing waar relatief veel mensen met een laag inkomen geen gebruik van zullen maken.
-> Structurele financiering door het Rijk van tussenschoolse opvang.

Kinderopvang

- Inflexibele arbeidstijden zorgen ervoor dat naar school brengen en van school halen van kleine kinderen altijd een race tegen de klok is.
->Flexibilisering van werktijden.
- Door lange wachttijd bij de buitenschoolse opvang kunnen kinderen daar slechts één dag terecht, of helemaal niet. Dit maakt het moeilijk voor vrouwen om betaalde arbeid te verrichten.
-> Uitbreiding buitenschoolse opvang.
- Er zijn te weinig kinderopvangplaatsen. Bovendien wordt kinderopvang steeds minder bereikbaar voor mensen met lagere inkomens doordat het duurder wordt.
-> Uitbreiding van kinderopvang.

<Einde kader>

Onbetaalde arbeid wordt wel opgevat als het cement van de maatschappij of de smeerolie van het systeem. Onbetaalde arbeid zorgt voor welzijn en cohesie binnen de samenleving en scheidt de voorwaarden om de economie draaiende te houden. Vergeten wordt vaak dat aan dat cement en die smeerolie een prijskaartje hangt. Gezien de grote economische en

maatschappelijke waarde verdient onbetaalde arbeid dan ook een centralere plaats binnen het sociaal-economisch beleid.¹¹

De overheid streeft naar verhoging van de arbeidsmarktparticipatie van degenen die nu vooral onbetaald werken. Dat kan alleen als beleidsmakers, uitvoerders en professionals oplossingsrichtingen aanreiken voor de onbetaalde zorgarbeid. Immers, deze zorg moet wel worden gedaan! In dit hoofdstuk aandacht voor de mogelijkheden om de onbetaalde zorgarbeid uit te besteden. Ook aandacht voor het prijskaartje dat daaraan hangt.

SUGGESTIE VAN Linde 3/12 HIER HET INTERVIEW MET ALAIN BAINS

4.1 Componenten

Huishoudelijke arbeid en boodschappen doen, kunnen in de vorm van persoonlijke diensten, - ook wel gemaksdiensten genoemd -, worden uitbesteed. Een professionele instantie, denk aan een boodschappenservice, neemt dit werk dan tegen betaling over. Echter, de afnemers van deze diensten blijken uitsluitend tweeverdieners te zijn met een goed inkomen. Taakcombineerders met een laag inkomen hebben op zich ook behoefte om deze activiteiten uit te besteden, maar het ontbreekt hen aan de financiële mogelijkheid om dat te doen. Gemaksdiensten worden soms ook door bedrijven aangeboden. Het bedrijfsmanagement speelt in op de vraag van werknemers door bijvoorbeeld diensten op het werk aan te bieden. Voorbeelden hiervan zijn een dienstenknooppunt of een gemaksbalie. De overheid wil de marktontwikkeling van deze diensten stimuleren vanwege het effect op de arbeidsparticipatie van vrouwen, maar biedt deze diensten niet aan.¹² De regeling waarmee de overheid deze dienstverlening door middel van subsidie wilde verruimen, is recent beëindigd.¹³ Belangrijk argument was dat in plaats van de verwachte 900.000 huishoudens slechts 6.500 huishoudens gebruikmaakten van deze mogelijkheid.

In dit hoofdstuk wordt huishoudelijke arbeid en boodschappen doen verder buiten beschouwing gelaten. Bij de *uit te besteden onbetaalde zorg* gaat het om de drie volgende componenten van onbetaalde zorgarbeid, die met hulp van overheidsbeleid uit te besteden zijn: verzorging van huisgenoten en begeleiding van eigen kinderen, onbetaalde activiteiten in verband met politiek, actiegroepen, buurt, kerk en sportverenigingen en (onbetaalde) mantelzorg en vrijwillige zorg.

1. Verzorging van huisgenoten en begeleiding van eigen kinderen:

- hulp bij huiswerk;
- voorlezen, praten met kinderen, spelen met kinderen, wandelen, buiten spelletjes doen, fietstochtjes maken.
- oppassen op eigen kinderen.
- begeleiden van kinderen naar school, activiteiten, bibliotheekbezoek.
- begeleiden van huisgenoten naar/van activiteiten.

2. Onbetaalde activiteiten in verband met politiek, actiegroepen, buurt, kerk, sportverenigingen en dergelijke:

- activiteiten die je voor je eigen kinderen doet, bijvoorbeeld bij een sport- of buurtvereniging of op school;
- activiteiten die je voor andere huisgenoten doet dan je kinderen, bijvoorbeeld een actiegroep, een belangengroep, sport- of buurtvereniging.

3. (Onbetaalde) mantelzorg en vrijwillige zorg:

- verzorging van langdurig zieke of hulpbehoevende huisgenoten binnen eigen gezin/huis;

---

¹¹ Zie ook: Erna Hooghiemstra (SCP), Ans Oudejans (BMO), Saskia Keuzenkamp (SCP). Onbetaalde arbeid op het spoor, Een methode om kennis over onbetaalde arbeid te integreren in het sociaal-economisch beleid, Den Haag, januari 2003.

¹² Als er een goed en betaalbaar aanbod van gemaksdiensten is, neemt de arbeidsparticipatie toe. Uit onderzoek van bureau Regioplan blijkt dat het landelijk zestig – tot tachtigduizend FTE's kan opleveren. Het aanbod heeft bovendien een positief effect op de werk – privé balans.

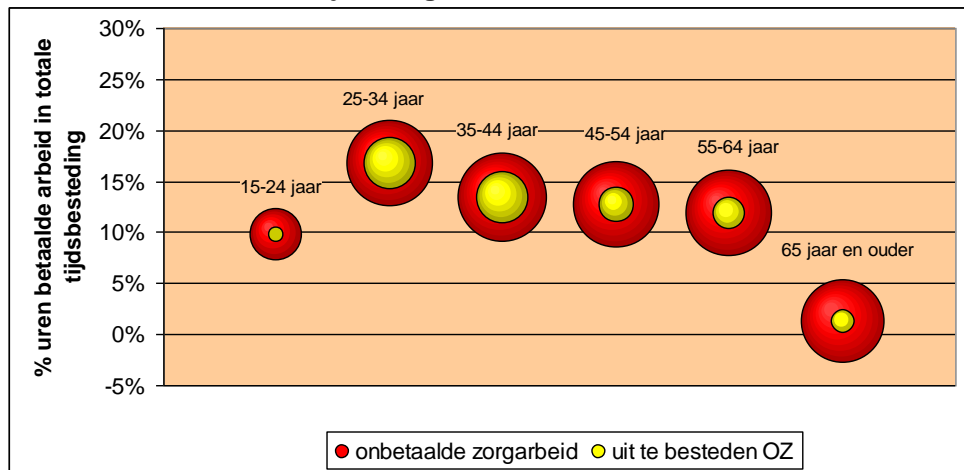
¹³ Het betreft de in 1998 ingevoerde Regeling Schoonmaakdiensten voor Particulieren (RSP-regeling).

- begeleiding van langdurig zieke of hulpbehoevende huisgenoten binnen eigen gezin/huis;
- verzorging van familieleden buiten eigen gezin/huis, zoals wassen, eten bereiden, aandacht geven, administratie/geldzaken;
- begeleiding van familieleden buiten eigen gezin/huis, zoals naar arts gaan;
- verzorging van niet-familieleden buiten eigen gezin/huis, zoals wassen, eten bereiden, aandacht geven, administratie/geldzaken;
- begeleiding van niet-familieleden buiten eigen gezin/huis, zoals naar de arts gaan.

4. 2 Potentiële uitbesteders

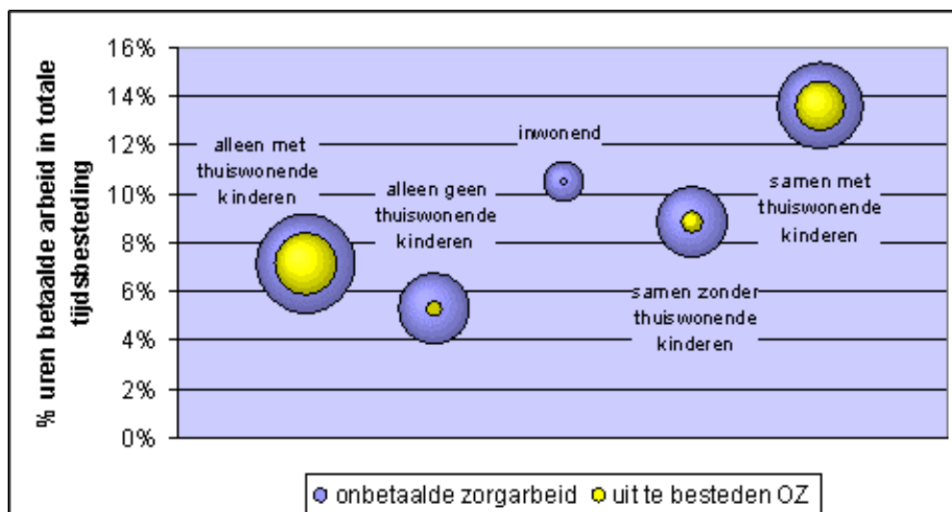
Van alle leeftijdsgroepen besteden de mensen tussen de 25 en 44 jaar het meeste tijd aan uit te besteden zorgarbeid. Anders gezegd: de leeftijdscategorieën van mensen tussen de 25 en 34 jaar en van mensen tussen de 35 en 44 jaar besteden de meeste tijd aan activiteiten die vallen onder de noemer uit te besteden zorgarbeid. Uit figuur 1 valt ook op te maken dat van alle leeftijdsgroepen de leeftijdsgroep tussen 25 en 34 jaar de meeste tijd besteedt aan betaalde arbeid. Zij hebben de minste tijd voor ontspanning.

Figuur 1 Onbetaalde zorgarbeid en uit te besteden onbetaalde zorgarbeid afgezet tegen betaalde arbeid naar leeftijdscategorie

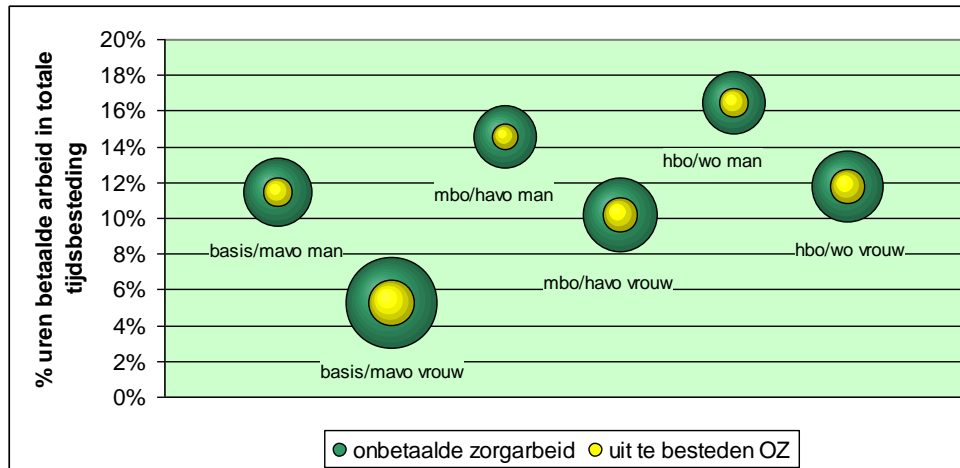
In figuur 2 is de onbetaalde zorgarbeid en de uit te besteden onbetaalde zorgarbeid afgezet tegen betaalde arbeid naar leefsituatie. Als gekeken wordt naar de leefsituatie, dan blijkt dat gezinnen met thuiswonende kinderen de meeste onbetaalde zorgarbeid uit te besteden hebben. Dit geldt zowel voor eenoudergezinnen als voor gezinnen waar twee volwassenen deel van uitmaken. Toch heeft het eenoudergezin meer onbetaalde zorgarbeid uit te besteden dan ieder van de partners uit een tweepoudergezin.

Figuur 2 Onbetaalde zorgarbeid en uit te besteden onbetaalde zorgarbeid (OZ) afgezet tegen betaalde arbeid naar leefsituatie

Als gekeken wordt naar de opleiding en de uren betaalde arbeid van mannen en vrouwen, dan blijkt dat laag opgeleide vrouwen met weinig uren betaald werk de meeste uren onbetaalde zorgarbeid hebben uit te besteden. Omdat mannen veel minder uren onbetaalde zorg verrichten, hebben zij - ongeacht het opleidingsniveau - veel minder uren zorgarbeid uit te besteden dan vrouwen. Dit komt naar voren in figuur 3.

Figuur 3 Onbetaalde zorgarbeid en uit te besteden onbetaalde zorgarbeid (OZ) afgezet tegen betaalde arbeid naar opleiding en geslacht

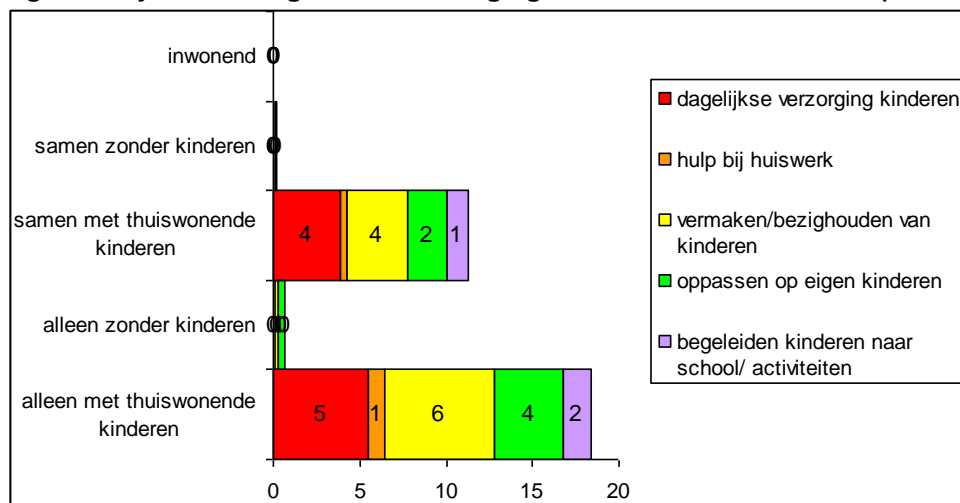

In het eerste hoofdstuk werd aangegeven dat er slechts kleine verschillen zijn in tijdsbesteding tussen mensen die op het platteland en mensen die in de stad wonen. Zo wordt in de stad gemiddeld iets meer onbetaalde zorgarbeid verricht. Uit dit onderzoek komt ook naar voren dat op het platteland meer uit te besteden onbetaalde zorgarbeid wordt verricht dan in de stad.

4.3 Uitbesteding van kinderopvang en mantelzorg

Uit ons tijdsbestedingonderzoek blijkt dat samenwonenden met kinderen ieder ruim elf uur besteden aan de verzorging en begeleiding van kinderen. Alleenstaande ouders doen dat gemiddeld achttien uur per week. Opvallend is dat de alleenstaande met thuiswonende kinderen gemiddeld wel meer tijd aan het huishoudelijk werk besteedt, maar niet veel meer dan respondenten die samenwonen en thuiswonende kinderen hebben. Daarentegen besteedt de alleenstaande met thuiswonende kinderen duidelijk meer tijd aan de verzorging en de begeleiding van de kinderen dan de samenwonende met thuiswonende kinderen.

Figuur 4 Tijdsbesteding in uren verzorging kinderen naar leefsituatie (n=570)

Volgens het CBS waren er in 2002 1,9 miljoen gezinnen met gezamenlijk 2,5 miljoen kinderen jonger dan twaalf jaar in Nederland. Anderhalf miljoen van deze kinderen ging in 2002 naar een of andere vorm van kinderopvang. Gezinnen met hogere inkomens maken over het algemeen meer gebruik van formele opvang, zoals een kinderdagverblijf, dan gezinnen met een lager inkomen. Ouders met bovenmodale inkomens besteden daarnaast steeds meer activiteiten uit (SCP, 2000). Dat wil niet zeggen dat de gezinnen met lagere inkomens, bijvoorbeeld alleenstaande ouders, geen behoefte hebben aan bijvoorbeeld kinderopvang. Er wordt alleen niet, of minder vaak, voor betaald. Bij de lagere inkomensgroepen ligt de nadruk meer op informele arrangementen, zoals mantelzorg en ruil.¹⁴

Met de Wet Kinderopvang is marktwerking in de kinderopvang vanaf 1 januari 2005 doorgevoerd. Vanaf die datum zijn ouders vrij om afspraken te maken met de kinderopvangvoorziening van hun keuze. Niet de overheid, maar de sector zelf is verantwoordelijk voor de kwaliteit. Ouders, werkgevers en de brancheorganisatie hebben een convenant gesloten over de kwaliteit van de opvang.¹⁵ Huisvesting, veiligheid, personeelsbeleid en instellen van een oudercommissie zijn zaken die in dat convenant nader uitgewerkt zijn. De gemeenten houden toezicht op de kwaliteit van de kinderopvangorganisaties. De controles worden uitgevoerd door de GGD. Het Rijk houdt landelijk toezicht op de naleving van de kwaliteitseisen.

De vraag is of ouders via deze marktwerking - behalve een hoop administratieve rompslomp - daadwerkelijk de boogde keuzevrijheid krijgen en zelf invloed op de kwaliteit kunnen uitoefenen. Met name omdat al voor de wet in werking is getreden er signalen uit het veld komen dat ouders hun kind van de opvang halen en dat voorzieningen met sluiting worden bedreigd. Als het aanbod afneemt, is het voor ouders moeilijk om van kinderopvangorganisatie te veranderen. Bovendien beïnvloeden de kosten, en het feit of ouders tijdig de tegemoetkoming van overheid en werkgever krijgen, de beslissing omtrent het al dan niet uitbesteden van kinderopvang sterk. Daarnaast zijn de ligging, de beschikbaarheid van kindplaatsen en de aansluiting van openingstijden op de werktijden van ouders waarschijnlijk in belangrijke mate bepalend voor de keuzemogelijkheden.

4.4 Mantelzorg en thuiszorg

In 2000 ontving meer dan de helft van de potentiële vragers naar zorg (een half miljoen personen) alleen informele zorg van familie of vrienden, terwijl ze op grond van de AWBZ wel voor professionele betaalde zorg in aanmerking kwamen. Zoveel onbetaalde mantelzorg houdt de investering in de betaalde (thuis)zorg dus laag. In de studie *Verpleging en verzorging verklaard* is berekend wat het effect is wanneer het aantal personen dat alleen informele zorg ontvangt met tien procent afneemt.¹⁶ Hierdoor zouden 6000 mensen meer dan nu gebruik maken van AWBZ-zorg. Dat levert vervolgens een behoorlijk aantal nieuwe banen op, als degenen die nu mantelzorg verrichten hun werk (gedeeltelijk) overdragen aan de betaalde thuiszorg omdat zij bijvoorbeeld zelf een betaalde baan nemen of uitbreiden. Binnen het huidige politieke klimaat is helaas een omgekeerde ontwikkeling - meer mantelzorg en minder thuiszorg - te verwachten. In 2004 **[of werd het besluit tot bezuinigingen in 2004 genomen? Dan moet werkwoorden weer in tegenw. tijd staan]** bezuinigde het kabinet € 170 miljoen op de budgetten van de thuiszorg en verpleeghuizen. Ruim de helft van de bezuiniging ging ten koste van de zorgvernieuwing, de rest werd op uitgaven voor werkdrukvermindering bespaard. Het Nyfer constateert dat - gegeven het feit dat thuiszorg een arbeidsintensieve activiteit is - de maatregelen voor 90 procent ten koste van arbeid zullen gaan.¹⁷ Een gemiddelde werknemer in de thuiszorg kost jaarlijks (met de overheadkosten erbij) € 20.000. Voor de verpleeghuizen is dit ongeveer € 25.000. De bezuinigingen betekenen een verlies van naar verwachting bijna 7000 banen in de thuiszorg en verpleeghuiszorg

¹⁴ Advies van de MDW-Werkgroep Persoonlijke Dienstverlening II, Vraag en aanbod in de persoonlijke dienstverlening: marktontwikkelingen, belemmeringen en oplossingen, Den Haag, 1 mei 2003.

¹⁵ Belangenvereniging van Ouders in de Kinderopvang (BOiNK), de Branchevereniging Ondernemers in de kinderopvang en de Maatschappelijk Ondernemers Groep (MOgroep).

¹⁶ J. Timmermans en I. Woittiez, *Verpleging en verzorging verklaard*, SCP-publicatie 2004/11 Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, oktober 2004, ISBN 90 377 0189-2.

¹⁷ L. Berenschot en E. Blijleven. *Wie wordt er beter van? Vraagsturing in de zorg*, Nyfer, Breukelen, maart 2003.

SUGGESTIE VAN LINDE 3/12 INTERVIEW MET AGAATH BEUK

4.5 Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO)

In een brief aan de Tweede Kamer heeft het kabinet de contouren van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) toegelicht.¹⁸ Deze nieuwe welzijnswet regelt volgens het kabinet dat gemeenten een brede verantwoordelijkheid krijgen voor de ondersteuning van hun burgers.

Onder de WMO valt straks een aantal voorzieningen die nu nog onder andere wetten vallen. Het gaat om:

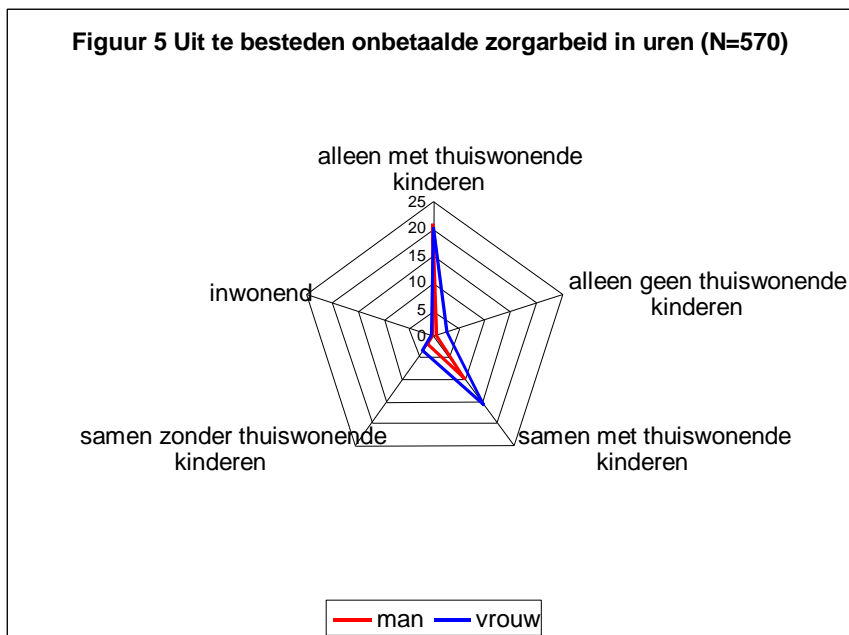
- Welzijnswet (wordt geheel WMO).
- Wet voorzieningen gehandicapten (Wvg) (geheel naar de WMO).
- Een aantal onderdelen van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ).
- De AWBZ - onderdelen die vanaf 2006 over gaan naar de WMO zijn:
  - huishoudelijke verzorging;
  - delen van activerende en ondersteunende begeleiding (waaronder dagbesteding voor ouderen, gehandicapten en chronische psychiatrische patiënten);
  - AWBZ-vervoer;
  - een aantal premiereregelingen.

De uitvoering van de WMO komt in handen van de gemeenten. De WMO regelt niet het recht op voorzieningen. Het kabinet vindt dat mensen die in staat zijn om zelf voorzieningen te treffen dat ook zelf moeten doen (zonder AWBZ-vergoeding). Mocht het iemand echt niet lukken om zelf iets te regelen, dan kan de gemeente ondersteuning aanbieden. Op die manier stimuleert de gemeente mantelzorg en vrijwilligerswerk en organiseert de gemeente onder meer opvoedingsondersteuning en het lokaal vervoer voor gehandicapten en ouderen, vindt de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

De beschikbare gelden voor AWBZ-onderdelen die naar de WMO verschuiven, gaan naar het Gemeentefonds. Onder de WMO vallen straks ook de budgetten van de Welzijnswet en de WVG, die nu al via het Gemeentefonds worden uitgekeerd. Deze middelen worden niet geoormerkt. Iedere gemeente bepaalt dus zelf hoe het geld wordt ingezet. Dat hierdoor grote verschillen ontstaan tussen gemeenten wordt daarbij geaccepteerd. Binnen een gemeente dient, volgens het kabinet, het beleid wel voor iedereen gelijk te zijn.

---

¹⁸ Tweede Kamer, vergaderjaar 2003–2004, 29 538, nr. 1. In eerdere stukken werd de nieuwe wet aangeduid als WMZ. Dit is nu WMO geworden om het brede karakter te onderstrepen en vanwege onderscheid met AWBZ (waarin wel rechten op zorg worden geregeld).

4.6 Conclusies

De uitkomsten van ons tijdsbestedingonderzoek maken zichtbaar waar eventueel ruimte is om de verschillen in tijdsbesteding tussen de groepen kleiner te maken. Een mogelijkheid hiervoor is de vervanging van onbetaalde zorgarbeid door betaalde zorgarbeid. Vooral alleenstaande ouders besteden relatief veel tijd aan uit te besteden onbetaalde zorgarbeid. Door mogelijkheden voor deze groep te creëren om onbetaalde zorgarbeid uit te besteden, kan tijd vrijgemaakt worden voor scholing of betaalde arbeid. Tegelijkertijd blijken juist voor deze groep de financiële drempels te hoog om persoonlijke diensten, kinderopvang of thuiszorg uit te besteden aan anderen tegen betaling. Gezinnen met een laag inkomen zijn daarom aangewezen op het informele - onbetaalde - circuit om hun zorgtaken aan over te dragen.

De overheid onderzoekt welke maatregelen effectief zijn om de uitbesteding van persoonlijke dienstverlening - vooral huishoudelijk werk - te stimuleren. Wat het derde component onbetaalde zorgarbeid - de mantelzorg - betreft, druist uitbesteding aan professionele krachten in tegen het huidige overheidsbeleid. Nieuwe wetgeving (WMO) rond de ondersteuning van mantelzorg legt de regie hiervan in handen van de lokale overheid (de gemeente). Hoewel de WMO met bezuinigingen gepaard gaat, krijgen gemeenten hiermee wel de mogelijkheid om beleid vorm te geven rond de onbetaalde zorgarbeid die door haar ingezet wordt verricht.

SUGGESTIE VAN LINDE 3/12 INTERVIEW ANJA BRESLAU

Hoofdstuk 5 Zorgtijd, ruimtelijk beleid en mobiliteit

<Kader:> Knelpunten

In de interviews en tijdens expertmeetings met ervaringsdeskundigen in het kader van het project *Tijd en Zorg* kwamen onder meer de volgende knelpunten naar voren:

Ruimtelijk beleid

- Bewoners zijn in hun eigen woonomgeving veel onderweg doordat in de planning van nieuwbouw (of herstructurering van wijken) de zorgtaken van bewoners nog nauwelijks een rol spelen.
- Burgers zijn nauwelijks bij de reconstructie van het platteland betrokken. De vertaalslag van alledaagse wensen in de ontwikkeling van plannen ontbreekt.
- De stem van vrouwen wordt nauwelijks gehoord. De garantie ontbreekt dat adviezen die door de Vrouwen Advies Commissies (VAC's) bij de planontwikkeling worden uitgebracht ook daadwerkelijk worden meegenomen in de besluitvorming.
- Samenwerking tussen beleidsmakers die zich met ruimtelijke ordening bezighouden en beleidsmakers bij economische- en sociale zaken ontbreekt nog te vaak. Daardoor wordt niet structureel rekening gehouden met het onderwerp onbetaalde zorgarbeid bij de ontwikkeling van (gebieds)plannen.
- Mantelzorgers zijn veel extra tijd kwijt door de reistijd die nodig is om zorgvoorzieningen, waar hun familieleden verblijven, te bereiken.
- In dorpen zijn geen zorgvoorzieningen voor ouderen. Ouderen op het platteland moeten daarom eerder hun vertrouwde woonomgeving en informele zorgnetwerk opgeven voor een woonzorgvoorziening elders.
- Hoe verder iemand moet reizen voor noodzakelijke voorzieningen, hoe meer tijd iemand kwijt is aan onbetaalde zorgarbeid. De tijd die er is voor betaald werk wordt daardoor minder.
- Door onder andere het verdwijnen van lokale ziekenhuizen, buurtwinkels en bibliotheken daalt niet alleen het voorzieningenniveau, maar ook de werkgelegenheid.
- In de reconstructieplannen die de afgelopen jaren voor de provincies Brabant, Limburg, Gelderland, Overijssel en Utrecht zijn gemaakt, is nauwelijks aandacht voor leefbaarheidsaspecten als bereikbaarheid, woon- en leefklimaat, bestaanszekerheid, verzorgings situatie en sociaal klimaat. Dit is een gemiste kans. Aanpassing aan de wensen van bewoners en andere gebruikers kost extra tijd en geld.

Zorg en mobiliteit

- Hoe meer tijd nodig is voor woon-werkverkeer, hoe minder tijd er is voor onbetaalde zorgarbeid. Dit gaat ten koste van zorg voor mensen die dat daadwerkelijk nodig hebben.
- De combinatie onbetaalde zorgarbeid en betaalde arbeid wordt bemoeilijkt doordat woon-werkverkeer vaak te veel tijd in beslag neemt. Onbetaalde zorgarbeid in combinatie met betaalde arbeid is alleen mogelijk indien de afstand wonen-werken in korte tijd te overbruggen is.

- Grote afstanden tussen voorzieningen als scholen, winkels, bibliotheken en zwembaden neemt onnodig veel tijd in beslag van onbetaalde zorgarbeid.
- Openbaar vervoer is niet of slecht toegankelijk met kinderwagen, rollator of rolstoel. Dit maakt mensen immobiel en afhankelijk en kost tijd.
- Voor ouderen en gezinnen met een minimuminkomen is het openbaarvervoer niet meer betaalbaar.
- Mobiliteitsvoorzieningen op het platteland zijn heel slecht.

<Einde kader>

In dit hoofdstuk aandacht voor de nieuwe opgave voor professionals binnen de sector ruimtelijke ordening. Woon-, werk- en leefomgeving moeten afgestemd worden op de toenemende verscheidenheid aan huishoudens. Huishoudens hebben immers steeds meer zeer diverse wensen en uiteenlopende mogelijkheden om betaalde en onbetaalde arbeid, studie en vrije tijd te combineren.

Bij ruimtelijke ordening werken veel partners met elkaar samen. Er is dan ook veel afstemming nodig tussen de verschillende beleidsterreinen. De provincie bepaalt in hoofdlijnen waar huizen, bedrijven, recreatie- of natuurgebieden mogen komen. Dat doet zij op basis van streekplannen die worden gemaakt voor een periode van tien jaar. De voorbereidingstijd voor die streekplannen vergt zo'n vier tot vijf jaar. Binnen de ruimtelijke ordening spelen ook gemeenten een belangrijke rol. Gemeenten leggen hun plannen vast in een bestemmingsplan. Zo'n gemeentelijk bestemmingsplan moet echter passen in het provinciale streekplan. De provincie toetst daarom de bestemmingsplannen van de gemeenten. Een gemeente krijgt bijvoorbeeld geen toestemming voor de bouw van huizen als de provincie het betreffende gebied als natuurgebied heeft aangewezen in het streekplan. Bij de uitvoering van de bestemmingsplannen werken gemeenten onder meer samen met projectontwikkelaars en woningcorporaties.

5.1 Ruimtelijke ordening en dagindeling

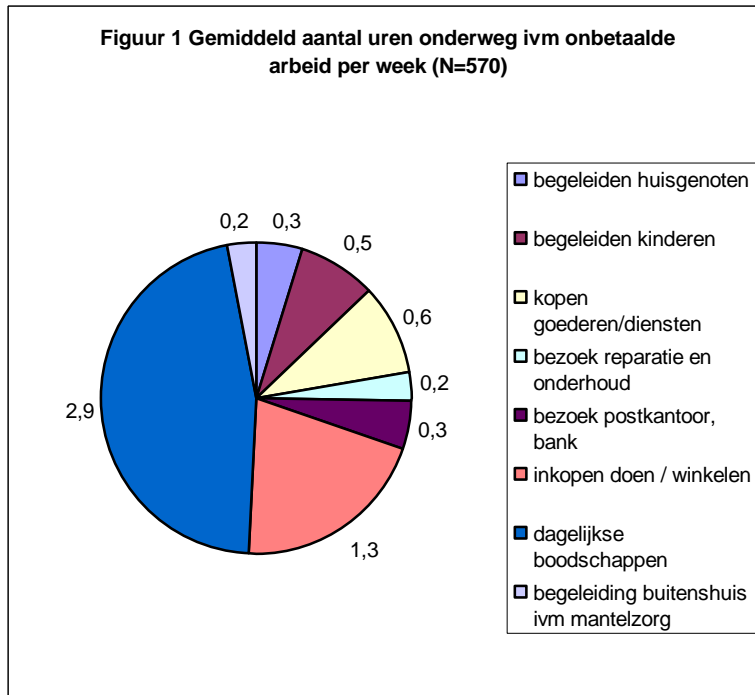
In de stimuleringsmaatregel Dagindeling is het thema ruimtelijke ordening genoemd als één van de aandachtsgebieden. Uitgangspunt is dat de manier waarop ruimte wordt ingericht, kan bijdragen aan het vergemakkelijken van de combinatie van arbeid en zorg. Binnen de ruimtelijke planvorming moet meer rekening worden gehouden met de taakcombinerende gebruiker, bijvoorbeeld door functies ruimtelijk beter te spreiden. Als kinderopvang, scholen, winkels, sportvereniging en werk gunstiger ten opzichte van elkaar liggen, vergemakkelijkt dat de combinatie van arbeid en zorgtaken.¹⁹

Uit het onderzoek *Tijd en Zorg* komt naar voren dat mensen in verband met de onbetaalde zorgarbeid die zij verrichten veel tijd onderweg zijn. Gemiddeld ruim zes uur per week. Om precies te zijn: 6,3 uur. Deze uren zijn mensen bezig met begeleiden van kinderen, huisgenoten en familieleden naar onder andere clubs, verenigingen en school, doen van boodschappen of bezoeken van bank, postkantoor of andere instellingen.

---

¹⁹ Saskia Keuzenkamp (red.), Mariëlle Cloïn, Wil Portegijs, Vic Veldheer, *“Beter voor de Dag, evaluatie van de stimuleringsmaatregel Dagindeling”*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2003, SCP-onderzoeksrapport 2003/2.

Kortom, mensen zijn veel tijd kwijt aan 'heen-en-weer reizen'. Het is daarom ontzettend belangrijk dat beleidsmakers en andere professionals in de sector ruimtelijke ordening hiermee meer rekening houden. Bij de ontwikkeling en uitvoering van streek- en bestemmingsplannen moet rekening worden gehouden met de effecten op de omvang van onbetaalde zorgarbeid. Datzelfde geldt ook voor de evaluatie of wijziging van bestaande planning: ook hierbij moeten de effecten worden onderzocht van die planning op de omvang van de onbetaalde zorgarbeid.

5.2 Nieuwe trends

Binnen de ruimtelijke ordening dienen ook de toekomstige ontwikkelingen in de dagindeling bovenaan de agenda te staan. Dit betekent dat een deel van de zorg die nu onbetaald wordt verricht, straks uitbesteed zal worden. In het vorige hoofdstuk is gekeken naar de onderdelen van de zorgarbeid die daarvoor in aanmerking komen. Met name de leeftijdsgroepen 25-34 en 35-44 jaar, en dan vooral de gezinnen met kinderen, verrichten veel onbetaalde zorgarbeid die deels is uit te besteden. Tenminste, als daar de mogelijkheden voor zijn. Een eerste voorwaarde is de beschikbaarheid van eenvoudig bereikbare voorzieningen voor deze uitbesteding. Hier ligt een taak voor beleidsmakers. In ruimtelijke planning en bestemmingsplannen moet rekening worden gehouden met taakcombinerende gebruikers. Gemeenten kunnen bijvoorbeeld in iedere wijk of buurt een service- of dienstenbureau inplannen of woningcorporaties benaderen om hiervoor ruimte beschikbaar te stellen. Sport-, speel-, culturele en onderwijsvoorzieningen voor kinderen kunnen op korte afstand van elkaar worden gepland. Kinderen kunnen dan op een makkelijke en veilige manier van de ene naar de andere activiteit gaan of worden gebracht.

SUGGESTIE VAN LINDE 3/12 INTERVIEW VAN BETTINA BOCK

5.3. Inspraak bewoners

In de interviews en tijdens de bijeenkomsten en expertmeetings die in het kader van dit project met kaderleden, politici en beleidsmakers zijn gehouden, kwam opvallend vaak naar voren dat bewoners niet betrokken worden bij de voorbereiding van ruimtelijk beleid of bestemmingsplannen. De adviezen van bijvoorbeeld de Vrouwen Advies Commissies (VAC) voor de woningbouw blijken lang niet altijd te worden meegenomen in de uitvoering. VAC's behartigen de belangen van de woonconsument op plaatselijk niveau en zijn adviesorganen die zijn ingesteld door de gemeenten.²⁰

²⁰ Zie ook: www.vacpuntwonen.nl.

Vraagtekens worden ook gezet bij onderzoek dat wordt verricht voorafgaand aan de planvorming om te komen tot beleid. Mensen - zeker degenen die de zorg hebben voor kinderen of die mantelzorg verrichten - herkennen zich namelijk veelal niet in de plannen die worden ontwikkeld en gerealiseerd. Dat is opvallend omdat bewoners toch dikwijls de belangrijkste gebruikers zijn in een gebied. Als voorbeelden van slecht ruimtelijk beleid worden genoemd: bedrijventerreinen die ver buiten woongebieden worden gepland, nieuwbouwwijken zonder ruimte voor voorzieningen of activiteiten voor kinderen en jongeren, zorgvoorzieningen die uit dorpen en kleine kernen verdwijnen en winkelcentra die alleen met de auto bereikbaar zijn.

Een aantal aandachtspunten op het gebied van ruimtelijke ordening met aandacht voor taakcombineerders zetten we hier kort op een rij. De aanbevelingen zijn afkomstig uit een gezamenlijk project van de provincie Zuid-Holland en Tussen Ruimte.²¹ Ze bieden handvatten om heel concreet gestalte te geven aan het aantrekkelijk maken van de ruimte voor de bewoners die er dagelijks gebruik van maken.

Functiemenging:

- Let op bestemmingsplancategorieën.
- Anticipeer op de gebruik - en beheerfase vooral in situaties waar dubbel grond- of ruimtegebruik de exploitatie haalbaar moet maken.

Mobiliteit en bereikbaarheid:

- Betrek de factor tijd in het berekenen van parkeervoorzieningen.
- Zet routes voor schoolkinderen, inclusief 'zoen-en-zoef-stroken' op de kaart.

Buitenruimte en toegankelijkheid:

- Bewaak de ruimtelijke vertaling van sociale veiligheid.
- Toets de inrichting van het maaiveld op zelfstandig kunnen bewegen.

Flexibiliteit en levensloop:

- Voorzie in tijdelijke verhuurbare ruimtes en standplaatsen voor mobiele voorzieningen en loketten.

Planproces:

- Onderzoek diversiteit in taakcombineren en formuleer concrete locatierandvoorwaarden voor welzijnsinstellingen, scholen en voorzieningen.

<voorbeeld project:>

Kindlint

Kindlint is een verkeersveilig, sociaalveilig én speel vriendelijk lint door een buurt of wijk met zo min mogelijk 'conflictsituaties' met andere weggebruikers. Het zijn veilige en speel vriendelijke verkeersroutes in de buurt. Ze worden niet voor niets kindlinten genoemd. Zogenaemde kindlinten vergroten de bewegingsvrijheid en de actieradius van kinderen en daarmee de gezondheid en het speelplezier. Daarnaast zorgen zij bij ouders voor een vermindering van de tijdsdruk, die vooral bij tweeverdieners toch al groot is.

Het concept Kindlint is ontwikkeld en als merk geregistreerd door SOAB Adviseurs voor Woning en Leefomgeving. In Brabant worden de eerste kindlinten gerealiseerd. Op een aantal plaatsen in de provincie wil men via pilots praktijkervaring opdoen met kindlinten. De eerste pilot is inmiddels van start gegaan. Het gemeentebestuur van Den Bosch heeft geld vrijgemaakt om in de bestaande wijk Hambaken een kindlint te realiseren. In nauwe

---

²¹ Ym de Boer, red., Taakcombineren en stedelijke vernieuwing, ruimtelijke voorwaarden voor taakcombineerders in Zuid-Holland, Rotterdam, september 2002, Provincie Zuid-Holland & Tussen Ruimte.

samenwerking met alle betrokkenen wordt gestalte gegeven aan de kindlinten. Bewoners, kinderen, ondernemers, scholen, speeltuinbeheerders, politie en vertegenwoordigers van verschillende gemeentelijke afdelingen worden geraadpleegd.

Ook het stadsdeel Westerpark in Amsterdam heeft besloten in de Spaarndammerbuurt een kindlint aan te leggen. Het Onderzoeksinstituut OTB gaat de effecten van dit kindlint in kaart brengen door vlak voor de aanleg een nulmeting uit te voeren, gevolgd door een nameting als het kindlint (enige tijd) is aangelegd.

<einde voorbeeldproject>

<voorbeeldproject:

Multifunctionele ruimten

Een multifunctionele accommodatie is een voorziening met verschillende functies onder één dak. De inrichting en het ontwerp zijn zo vormgegeven dat een deel van de ruimten geschikt is voor meervoudig gebruik.

Met de realisatie van de snelweg A 50 werd het centrum van de Brabantse gemeente Mariaheide behoorlijk ontlast. Deze nieuwe situatie bood het dorp de mogelijkheid om een echte dorpskern te realiseren. Enthousiast ging men aan de slag met allerlei ideeën voor een nieuw dorpshuis als het centrale ontmoetingspunt voor de bewoners van het dorp. Door het bestaande dorpshuis te vernieuwen kan het een prettige en levendige ontmoetingsplaats worden voor de dorpsbewoners. Het zal ruimte bieden aan diverse sociale- en culturele activiteiten, zoals een peuterspeelzaal, een voorstellingsruimte voor de basisschool, een jeugddisco en een activiteitenruimte voor ouderen. Ook worden ICT-voorzieningen aangelegd zodat er opleidingen en cursussen kunnen worden gevolgd. Dit kan nieuwe arbeidsmarktperspectieven bieden.²² De Brabantse gemeente Mariaheide ontving Europese subsidie voor deze verbetering van het dorpshuis.

In het Friese Ooststellingwerf hebben dorpshuizen, gemeente en de woningcorporatie Friesland zich gebundeld om de zeven dorpshuizen te renoveren. Uitgangspunt is dat de leefbaarheid op het platteland een sterke impuls krijgt als dorpshuizen in de toekomst groeien naar multifunctionele centra waar woon-, zorg-, welzijn en gemakdiensten worden aangeboden. De samenwerking is zo succesvol dat de woningcorporatie het concept wil toepassen in andere gemeenten in Friesland.

<einde voorbeeldproject>

5.4 Mobiliteit

Mensen zijn veel tijd onderweg: van en naar hun betaalde baan, om boodschappen te doen, om kinderen naar school, sportclubs of andere activiteiten te brengen of te halen en om mantelzorg en vrijwilligerswerk buitenshuis te kunnen verrichten.

Iedere activiteit en functie (of het nu om reizen, wonen, werken of recreëren gaat) heeft effect op de indeling van de ruimte. De ruimtelijke ordening bepaalt waar de functies in de fysieke ruimte komen. Anderzijds is de ligging van infrastructuur weer een belangrijke randvoorwaarde voor de vraag waar bepaalde functies wel of niet kunnen worden geplaatst. Ofwel: de ruimtelijke ordening heeft effect op verkeersbewegingen en tegelijkertijd heeft infrastructuur een structurerende werking voor de ruimtelijke ordening. Kortom, ruimtelijke ordening en verkeer en vervoer hebben een sterke wisselwerking.

De provincies zijn verantwoordelijk voor het maken van een mobiliteitsplan voor de regio. Het gaat daarbij zowel om openbaar vervoer, fietspaden, autowegen en vervoer over water. Voor

---

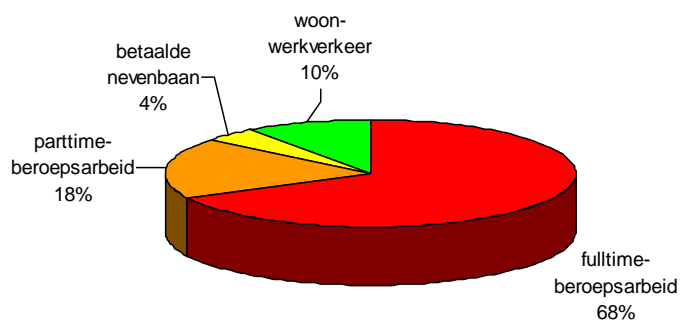
²² www.kliknieuws.nl, 2 februari 2002.

het openbaar vervoer geldt dat de provincies samen met de gemeenten verantwoordelijk zijn voor de aanbesteding ervan in diverse regio's binnen de provincie. Gemeenten en provincies zijn in de gelegenheid om voorwaarden te stellen aan frequentie, trajecten en kwaliteit van het openbaar vervoer. De financiering van de uitbesteding komt van het Rijk via een verdeelsleutel. Deze financiering is niet direct gerelateerd aan de inkomsten van de passagiers. In feite zijn dus niet de reizigers maar de overheden de klanten van de vervoersmaatschappijen. Dit schept een verantwoordelijkheid.

5.5 Relatie met zorgarbeid

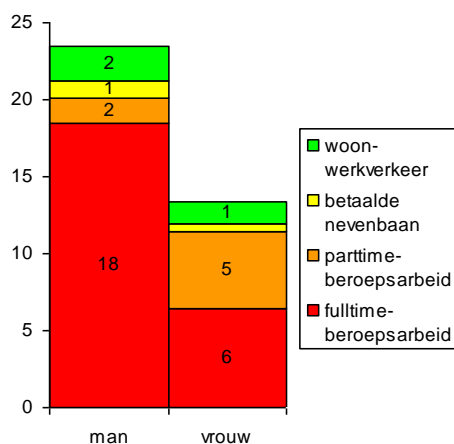
Uit ons onderzoek *Tijd en Zorg* blijkt dat van de totale tijd die mensen aan betaalde arbeid besteden gemiddeld tien procent aan woon-werkverkeer opgaat.

Figuur 2 Verdeling tijdsbesteding over soorten betaalde arbeid (n= respondenten die betaalde arbeid verrichten=340)

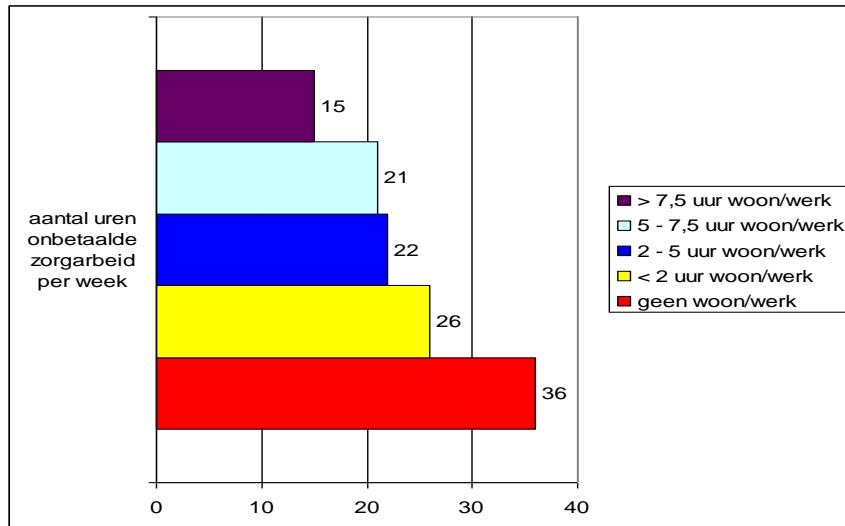
In verhouding tot het aantal gewerkte uren zijn mensen die in deeltijd werken meer tijd kwijt aan reizen dan mensen die fulltime werken. Omdat vooral vrouwen parttime werken, besteden zij dus relatief meer tijd aan woon-werkverkeer dan mannen.

Figuur 3 Tijdsbesteding betaalde arbeid in uren per week naar geslacht

Als gekeken wordt naar de relatie tussen woon-werkverkeer en onbetaalde zorgarbeid blijkt dat hoe meer tijd woon-werkverkeer kost, hoe minder tijd er wordt besteed aan onbetaalde zorgarbeid.

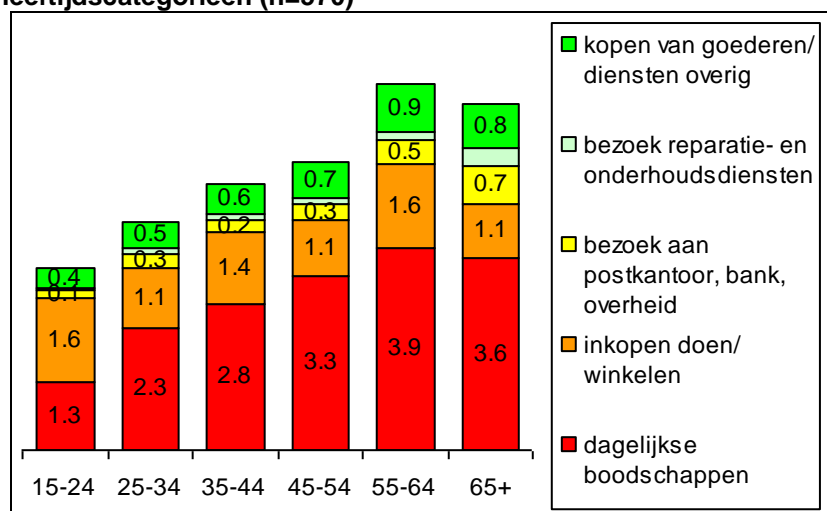
Figuur 4 Onbetaalde zorgarbeid in uren per week naar aantal uren woon-werkverkeer (n=570)

We hebben al eerder geconstateerd dat mensen niet alleen onderweg zijn voor hun betaalde baan. Zij zijn ook veel onderweg voor onbetaalde arbeid. Mannen zijn bijvoorbeeld gemiddeld 4,5 uur per week bezig met boodschappen doen en vrouwen gemiddeld 6,2 uur per week.

Uit figuur 5 blijkt dat mensen als ze ouder worden meer tijd besteden aan de dagelijkse boodschappen. Voor een deel is dit waarschijnlijk te verklaren doordat ouderen meer tijd beschikbaar hebben. Deels spelen ook fysieke beperkingen op latere leeftijd een rol: boodschappen doen of een bezoek aan een postkantoor kost meer tijd.

Figuur 5 Tijdsbesteding in uren boodschappen doen per week naar leeftijdscategorieën (n=570)

5.6 Conclusies

Over zaken die ruimtelijke ordening en mobiliteit aangaan, is een aanzienlijk aantal knelpunten genoemd in interviews en tijdens bijeenkomsten met kaderleden, beleidsmakers en politici die voor dit project hebben plaatsgevonden. Daarnaast komt uit het tijdbestedingsonderzoek naar voren dat mensen veel tijd onderweg zijn voor zowel betaald werk als onbetaalde zorgarbeid.

Bewoners worden nog steeds te weinig betrokken bij het planproces. Zeker de stem van vrouwen wordt nauwelijks gehoord. Bovendien ontbreekt de onbetaalde zorgarbeid nog op de kaart van Nederland. Om de relatie betaalde arbeid versus onbetaalde zorgarbeid te betrekken bij de planvorming rond ruimtelijke ordening en mobiliteit verdient het aanbeveling bewoners meer te betrekken bij de ontwikkeling van plannen. Dan wordt ook de dagindeling van taakcombineerders zichtbaar. Dit leidt tot een betere aansluiting bij de daadwerkelijke wensen en verwachtingen.

Hoofdstuk 6 Zorgtijden en werktijden

<Kader:> Knelpunten

In de interviews en tijdens expertmeetings met ervaringsdeskundigen in het kader van het project *Tijd en Zorg* kwamen onder meer de volgende knelpunten naar voren:

Zorgtijd en werktijden

- Mensen raken door een te grote belasting in de knel. Er zijn geen goede regelingen om als naaste familie de zorg aan hulpbehoevenden te combineren met betaald werk.
- Mensen met lagere inkomens kunnen het zich niet permitteren om onbetaald zorgverlof op te nemen.
- De reserve aan traditionele mantelzorgers, vrouwen zonder betaalde baan, raakt langzaam op. Steeds meer zorg- en hulpbehoevenden komen in de kou te staan.
- Veel werknemers die nu rond de veertig de vijftig jaar zijn, krijgen te maken met mantelzorg voor hun ouders of familieleden. Voor werkgevers wordt dit probleem merkbaar omdat steeds meer werknemers hun betaalde baan moeten gaan combineren met de zorg voor hun zieke ouder, buur, vriend of kind.
- Er is in het algemeen nog onvoldoende ruimte en begrip van werkgevers en collega's wanneer iemand noodgedwongen een beroep moet doen op zorgverlof. Dit tast de solidariteit aan.
- Zorg voor kinderen is niet in te plannen. Strakke en inflexibele werktijden maken de combinatie betaalde arbeid en zorg voor kinderen onmogelijk.
- Deeltijdwerkers die extra uren werken, worden daarvoor vaak niet gecompenseerd. Onbetaalde zorgarbeid komt hiermee in de knel.

<Einde kader>

Nederland zit wat de participatie van vrouwen betreft inmiddels in de Europese kopgroep. Het moet alleen Zweden en Denemarken voor laten gaan, maar ligt met 66 procent tien procentpunten boven het Europese gemiddelde.²³ De netto participatie is hierbij wel berekend volgens de internationaal gangbare definitie, dus inclusief banen van minder dan twaalf uur per week. Nederlandse vrouwen lopen ook wat betreft deeltijdwerk op kop in Europa (49% tegen 19% voor het gemiddelde van de vijftien landen van de 'oude' Europese Unie).

In de werkgelegenheidscijfers volgens de Nederlandse definitie tellen alleen de banen van meer dan twaalf uur mee. De arbeidsmarktparticipatie van vrouwen ligt volgens die definitie daarom lager: namelijk rond 55 procent. Streven van de overheid is dit percentage te verhogen naar 65 procent in 2010. Dit houdt in dat de komende zes jaar tien procent extra vrouwen moeten (her)intreden op de arbeidsmarkt. Daarnaast moet geïnvesteerd worden om de banen van minder dan twaalf uur per week uit te breiden naar volwaardige banen van meer uren. Gezien de omvang van de potentiële beroepsbevolking gaat het om ruim een half miljoen banen. Het betreft vooral alleenstaande moeders en herintreedsters, want de

---

²³ Eurostat, 2004, 'European Labour Force Survey Principal Results 2003, Statistics in focus, Population and Social Conditions, 14/2004. Vergelijking van de netto-participatie (werkenden in procenten van de betrokken bevolking) tussen de vijftien landen van de 'oude' Europese Unie.

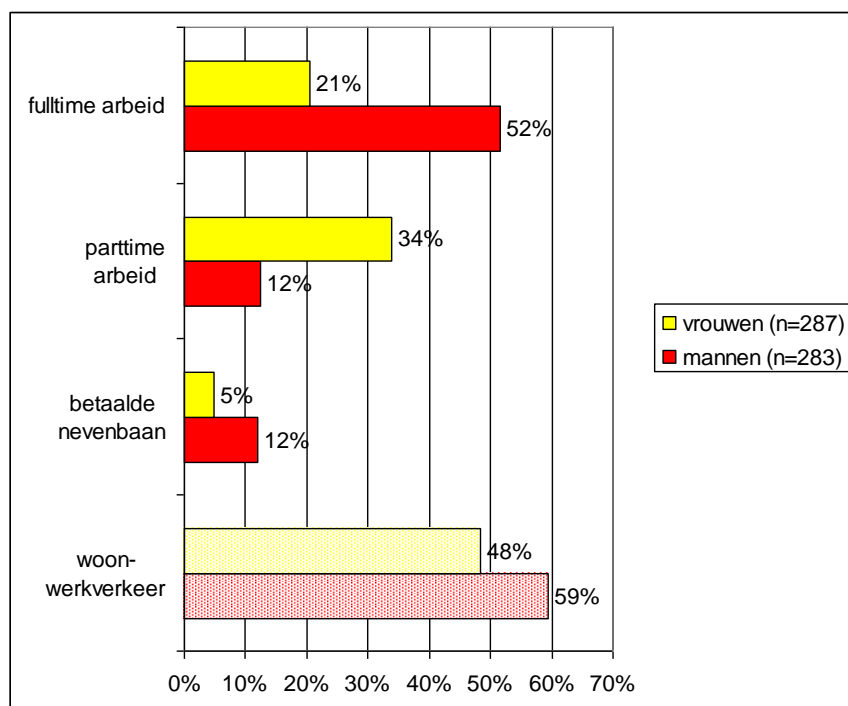
participatie op de arbeidsmarkt van deze groepen is veel te laag, aldus het kabinet. Volgens de uitkomsten van ons tijdsbestedingonderzoek, zijn degenen die nu geen betaalde arbeid verrichten gemiddeld 36 uur aan onbetaalde zorgarbeid kwijt. Gezamenlijk verrichten de 538.000 vrouwen - die straks de arbeidsmarkt op moeten - twintig miljoen uur onbetaalde zorgarbeid per week!

Of partners (een deel) van die onbetaalde zorgarbeid over zullen nemen als vrouwen meer uren betaald gaan werken, is zeer de vraag. Weliswaar is de taakverdeling tussen mannen en vrouwen de afgelopen decennia iets gelijk geworden, maar nog altijd besteden vrouwen tot bijna twee maal zoveel tijd aan huishoudelijke en zorgtaken dan mannen. Mannen besteden op hun beurt weer veel meer tijd aan betaalde arbeid.

Niet alleen de verdeling in aantal uren, ook de inhoud van de zorgtaken van mannen en vrouwen is verschillend. Volgens het SCP zijn het vooral vrouwen die zich bekommeren om de organisatorische aspecten van de zorg voor kinderen - zaken die zich minder snel in uren per week laten uitdrukken; denk aan het regelen van kinderopvang, kleding van de kinderen kopen en doktersbezoek.

Nog steeds worden vrouwen vaker dan mannen geconfronteerd met de 'harde deadlines' van school en opvang. Ook nemen veel meer vrouwen dan mannen verlof op wanneer kinderen ziek worden.²⁴

Figuur 1 Percentages vrouwen en mannen naar soort betaalde arbeid (n=570)

Kort samengevat is het voor vrouwen een hele kunst om onbetaalde zorgarbeid met betaalde arbeid te combineren. Spiegelbeeldig gaat dit ook voor mannen op: ook voor hen betekent het kunst en vliegwerk om naast hun betaalde arbeid meer tijd voor onbetaalde zorg te realiseren. Zoals uit het tijdsbestedingonderzoek blijkt, zijn het vooral vrouwen en mannen in de leeftijd van 24-44 jaar die hiermee het hardst worden geconfronteerd.

SUGGESTIE VAN LINDE INTERVIEW HATICE

6.1 Levensloopregeling

²⁴ S.Keuzenkamp, K.Breedveld en M. Cloin, Andere tijden voor huishoudens, hoofdstuk 2 in: Sociaal Cultureel Rapport 2004, Den Haag, oktober 2004.

Gedurende een mensenleven verloopt de verhouding in tijdsbesteding tussen betaalde en onbetaalde arbeid steeds minder constant. Naar aanleiding van de pieken en dalen in de tijdsbesteding aan betaalde en onbetaalde arbeid is eind jaren negentig de levensloopdiscussie gestart. Geconstateerd werd dat de traditionele levensloop (de jeugd om te leren, de volwassenheid om te werken óf te zorgen en de oude dag om van het pensioen te genieten) vervangen was door een meer divers patroon. De overheid wilde op deze diversiteit inspelen met een levensloopregeling. Deze regeling zou de combinatiestress van werkende ouders moeten verlichten evenals de stress voor werknemers die plotseling voor hun ouders, partner, of beste vriend(in) moeten zorgen. Bovendien zou de regeling mensen de gelegenheid kunnen bieden voor levenslang leren. De tripartiete onderhandelingen over de levensloopregeling zijn in 2004 echter volledig verschoven naar de regeling rond vroegpensioen en VUT, een periode die hoogstens vijf procent van de levensloop omvat.

De door de FNV Vrouwenbond voorgestelde zorgverlofverzekering is door deze accentverschuiving buiten de recente discussie over de levensloopregeling gebleven.

De zorgverlofverzekering van de FNV Vrouwenbond is opgebouwd uit vier delen:

1. De basis is een volksverzekering waarvoor iedereen premie betaalt, vergelijkbaar met de AOW. Deze verzekering garandeert iemand tijdens het verlof 70 procent van het minimumloon. Deze verzekering moet breed toegankelijk zijn, ook voor mensen met een uitkering of mantelzorgers die geen deel betaald werk verrichten.
2. Voor werknemers is er daarnaast een bijdrage van de werkgever aan het fonds, vergelijkbaar met de werknemersverzekering WW en WAO. Hiermee kan doorbetaling tot 70 procent van het laatst verdiende loon worden gegarandeerd.
3. Door aanvullende afspraken in CAO's zoals verlofsparen kan dit bedrag verder worden verhoogd.
4. Tot slot is er nog de mogelijkheid om via sparen en eigen aanvullende verzekeringen te komen tot 100 procent dekking van de gedeerde inkomsten.

In het voorstel voor deze verlofregeling worden alle soorten van zorgverlof samengevoegd, zodat er een alomvattende regeling - een basisrecht - is waarop een beroep kan worden gedaan als verlof moet worden opgenomen voor bijvoorbeeld zwangerschap, bevalling, ouderschap, adoptie en mantelzorg. Per verlofsoort wordt opgenomen wat de maximale duur van het verlof kan zijn en de daarbij behorende betalingsystematiek.

6.2 Nieuwe afspraken

Een dergelijke alomvattende zorgverlofverzekering laat nog wel even op zich wachten. Zolang dat nog niet is gerealiseerd, moeten werkgevers, vakbonden, Centra voor Werk en Inkomen (CWI's) en reïntegratiebureaus blijven zoeken naar andere oplossingen om de combinatie arbeid en zorg voor iedereen mogelijk te maken.

Mogelijkheden zijn bijvoorbeeld:

- Scholing voor herintreedsters met kinderopvang en aangepaste werktijden.
- Betaalbare en kwalitatief goede kinderopvang (ook in regelingen in alle CAO's).
- Flexibele werktijden.
- (Tele)thuiswerk.
- Werken buiten traditionele (kantoor)uren.
- Verlofregelingen.
- Deeltijdwerk.
- Deeltijd carrièremogelijkheden.

6.3 Alleenstaande ouders

Uit het tijdbestedingsonderzoek blijkt dat alleenstaande ouders de meeste onbetaalde zorgarbeid verrichten, namelijk 49 uur per week. De per 1 januari 2004 ingevoerde Wet Werk en Bijstand (WWB) heeft als doel om iedereen met een bijstandsuitkering zo snel mogelijk

aan een betaalde baan te helpen en uit de uitkering te krijgen. De WWB heeft ook als gevolg dat gemeenten volledig verantwoordelijk worden om mensen duurzaam te activeren. Gemeenten kunnen verschillende arbeidsinstrumenten toepassen om diverse doelgroepen te activeren. Veel vrouwen met een bijstandsuitkering kunnen gezien hun zorgtaken niet fulltime aan een reïntegratietraject of aan betaalde arbeid deelnemen. Op het moment dat de zorg voor kinderen of andere hulpbehoevenden daarvoor wel ruimte biedt, is hun opleiding vaak verouderd en wordt jarenlange ervaring die vrouwen in onbetaald werk en zorg hebben opgedaan niet gewaardeerd. Een deel van de vrouwen die nu een bijstandsuitkering heeft, blijkt overigens wegens een handicap of chronische ziekte in feite (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt. Ook daarom lijkt het niet effectief en niet efficiënt om het streven naar reïntegratie uitsluitend in het teken te plaatsen van (weer) volledig meedoen aan de arbeidsmarkt. Bij veel vrouwen zal dat averechts werken en de problemen eerder vergroten dan verkleinen.

6.4 Zweden

Bij ontwikkeling van beleid kan wellicht Zweden als voorbeeld dienen. Binnen Europa staat Zweden aan de top wat betreft voorzieningen om een betaalde baan te combineren met de zorg voor kinderen. Bekend is het uitgebreide netwerk van kinderopvangvoorzieningen in Zweden. Maar Zweden kent nog vijf andere strategieën waardoor met name ook alleenstaande ouders in staat worden gesteld een betaalde baan te behouden. Deze strategieën komen op het volgende neer:

Wettelijk en betaald ouderschapsverlof

Ouders hebben samen recht op 480 dagen verlof. Ieder van de ouders moet tenminste twee maanden van dit verlof opnemen, de overige verlofdagen kunnen desgewenst aan de andere ouder overgedragen worden. Betreft het een eenoudergezin, dan krijgt deze ouder alle 480 verlofdagen. Het ouderschapsverlof kan opgenomen worden tot het kind acht jaar oud is. Gedurende dertien maanden van het ouderschapsverlof wordt 80 procent van het loon doorbetaald (tot een maximum). De drie resterende maanden is er recht op een minimumuitkering. Een ouder zonder betaald werk krijgt deze minimumuitkering gedurende de hele periode van 480 dagen.

Recht op deeltijdwerk

Het ouderschapsverlof biedt ouders met kinderen jonger dan zeven jaren ook het recht om 75 procent van de volledige werktijd te werken. Deze mogelijkheid kan naast het ouderschapsverlof worden benut. Keerzijde hiervan is dat het aantal vrouwen dat noodgedwongen in deeltijd moet blijven werken heel hoog is.

Gender Equality Plan

Door de gelijke behandelingswetgeving is een werkgever verplicht om de arbeidsomstandigheden af te stemmen op ouders met jonge kinderen. Een werkgever met meer dan tien werknemers moet zijn inspanningen op dit gebied en de concrete maatregelen in een gendergelijkheidsplan beschrijven.

Werkgelegenheid

Vrouwen hebben een sterke positie op de arbeidsmarkt. Hoewel de werkgelegenheid ook in Zweden afneemt, is de zekerheid van een vaste baan groot. Mocht een werkgever een vrouw dreigen te ontslaan gedurende haar verlof of wegens de zorg voor kinderen, dan grijpt de overheid in.

Kindergeld

Als het kind permanent bij een ouder (meestal de moeder) woont, moet de andere ouder een vaste bijdrage per maand betalen. In 2004 was dit ongeveer 130 euro per maand. Indien de niet-zorgende ouder de bijdrage niet kan of wil betalen, wordt dit door de overheid gedaan (die vervolgens het bedrag op de niet-zorgende ouder probeert te verhalen.).

<voorbeeldproject:>

Drie dagen rooster

Een verkorte werkweek van drie dagen op en drie dagen af wint in Zweden snel terrein. Ook de Denen tonen belangstelling.

"Anders dan bij de normale werkweek van vijf dagen van acht uur zijn de werkdagen in mijn model iets langer: achtenhalf uur", vertelt de Zweedse bouwondernemer Nygren. Voor hetzelfde salaris werk je echter maar 180 dagen, tegenover 225 in het traditionele systeem. Het aantal werkuren per jaar daalt met vijftien procent, van 1800 naar 1530. Om die uren op te vangen, moet de werkgever meer werknemers aannemen, waardoor de personeelskosten stijgen. Tegelijkertijd daalt het ziekteverzuim sterk en zijn er minder uitzendkrachten nodig. In de gemeente Lindesberg daalde het ziekteverzuim maar liefst met 68 procent, aldus de Zweedse aannemer niet zonder trots. "Inmiddels werken meer dan vijfhonderd mensen in vijftientig verschillende gemeenten in Zweden met dit model. En er komen er steeds meer bij."²⁵

Net als Nederland kampt Zweden met een personeelstekort in de zorgsector. Het is moeilijk personeel te vinden en te behouden. Door dit model van een verkorte werkweek wordt werken in de zorgsector aantrekkelijker. Vijftientig gemeenten **[waar in nederland? Zweden?]** hebben het model ingevoerd in de zorgsector. Met positief resultaat voor werknemers en werkgevers.

<einde voorbeeld>

<voorbeeldproject:>

Deeltijd en carrière

Over een periode van ruim tien jaar zijn de gevolgen van een periode in deeltijd werken voor de verdere persoonlijke carrière bestudeerd.²⁶ Enkele opvallende conclusies hieruit zijn de volgende:

- Personen die eerder in hun loopbaan in deeltijd hebben gewerkt hebben een lager uurloon.
- Na een succesvolle herintrede in een voltijd baan zijn de negatieve effecten op het uurloon na verloop van tijd nog steeds merkbaar.
- Het negatieve effect van deeltijdervaring op de hoogte van het uurloon is sterker voor mannen dan voor vrouwen, maar na een terugkeer in een voltijd baan laten ze daarna een sterkere loongroei zien zodat hun inkomenspositie na enige tijd weer is hersteld.
- Vooral vrouwen met deeltijdervaring werken in banen met lage functieniveaus. Voor mannen geldt dit ook, maar wel in mindere mate.

De onderzoekers stellen dat het belangrijk is om te weten wat de consequenties van deeltijd zijn voor de verdere persoonlijke loopbaan. De resultaten van het onderzoek laten zien dat deeltijdarbeid de kansen op opwaartse mobiliteit blijvend vermindert. Vrouwen hebben hier meer hinder van dan mannen.

<einde voorbeeld>

6.5 Conclusie

Alleenstaande ouders verdienen specifieke aandacht omdat uit ons onderzoek duidelijk naar voren komt dat zij de meeste uren onbetaalde zorgarbeid verrichten (49 uur per week). Onbetaalde arbeid van een dergelijk omvang is moeilijk te combineren met een betaalde

²⁵ Bron: Petra Sjouwerman, Trouw 25 augustus 2002.

²⁶ Bron: Amelia Roman, Didier Fouarge en Ruud Luijkx, 2004, Career consequences of part-time work: results from Dutch panel data 1990-2001, OSA Publicatie A206.

baan. Naast voorzieningen als kinderopvang en collectief zorgverlof zijn ook voor de organisatie op de werkplek arrangementen nodig om voor deze groep ouders de combinatie van onbetaalde zorg met een baan te realiseren. Omdat deze vrouwen behoren tot de doelgroep van het kabinet die (terug) naar de arbeidsmarkt moet, zijn ook faciliteiten van de overheid hier noodzakelijk. In dit hoofdstuk is daarvoor een aantal suggesties gegeven. Genoemd zijn onder meer: scholing voor herintreedsters met kinderopvang en aangepaste werktijden, betaalbare en goede kinderopvang, verlofregelingen en deeltijd carrièremogelijkheden.

Tot slot

Hier ontbreekt nog tekst....